

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги**

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

“Банк-молия хизматлари” факултети

“Молия ва суғурта хизматлари” кафедраси

“Ҳимояга тавсия этилди”

Кафедра мудири, проф.

Ж.Р.Зайналов

Баённома №____ 2018 йил ____ май

5230600 – “Молия” таълим йўналиши

МК-И-514 гуруҳ талабаси

Бердиев Анварнинг

**“Давлат солиқ назоратини ташкил этиш амалиёти ва уни
такомиллаштириш йўллари (Ургут туман ДСИ маълумотлари
бўйича)” мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар: асс. Ахроров З.О.

**Илмий маслаҳатчи: Бойзоқов У.С. –
Ургут туман ДСИ бошлиғи**

САМАРҚАНД – 2018

Мундарижа

Кириш	4
I Боб. Давлат солиқ назоратини ташкил этишни аҳамияти	
1.1. Давлат солиқ назоратини давлат молия назоратини тариқиби сифатидаги вазифалари.....	9
1.2. Давлат солиқ назорати органи ходимларини вазифаларини мувофиқлаштиришни аҳамияти.....	15
1.3. Солиқ ҳуқуқбузарликларини бартараф этиш имкониятлари.....	18
II Боб. Кичик бизнес субъектларини солиқ текширувларини ва солиқ ҳуқуқбузарликларини олдини олиш амалиёти	
2.1. Кичик бизнес субъектларини солиқ текширувидан озод этишни амалдаги ҳолати.....	22
2.2. Солиқ назоратини амалга ошириш усуллари.....	28
2.3. Солиқ ҳуқуқбузарликларининг турлари ва шакллари.....	39
III Боб. Давлат солиқ назоратини ташкил этишни такомиллаштириш йўллари ва истиқболлари	
3.1. Хўжалик юритувчи субъектлар бўйича ҳуқуқбузарлик субъектларини текшириш.....	42
3.2. Хўжалик субъектларини солиққа тортиш муаммолари ва уларни бартараф этиш имкониятлари.....	45
3.3. Давлат солиқ назорати ташкил этишни такомиллаштириш йўллари.....	48
IV Боб. Ургут тумани ДСИда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ҳолати ва самарали ташкил этиш йўллари.	
4.1. Ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг аҳамияти.....	52

4.2. Ургут тумани ДСИда ходимлари меҳнат ва ёнғин хавфсизлиги доирасидаги чора – тадбирлари	53
4.3. Ургут тумани ДСИда фавқулотда ҳолатлар доирасидаги чора-тадбирлари.....	60
4.4. Ургут тумани ДСИда фаолият кўрсатаётган ходимларга тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича амалга оширилиб келаётган ишлари ва уни мукаммаллаштириш йўллари.....	65
Хулоса	68
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	71

Кириш

Иқтисодиётни глобаллашуви шароитида 2017-2021 йилларда иқтисодиётни барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратилган стратегик чора-тадбирлар амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни устувор вазифаларидан бири бўлиб келмоқда. Иқтисодиётни негизи ва ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларни қўллаб-қуватлаш натижасида иқтисодий барқарорликни таъминлашга эришилади. Ушбу мақсадда тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олиш, уларни назорат қилиш тизимини соддалаштириш билан бирга уларга солиқ имтиёзлари ва преференциялари бериб келинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида¹ бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этиши, давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шакллариининг тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини кафолатлаши, шу билан бирга, хусусий мулк бошқа мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат ҳимоясидалиги белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов “Жаҳон банкининг маърузасида Ўзбекистон кейинги йилларда тадбиркорлик фаолияти учун ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг яхши натижаларга эришган дунёдаги ўнта давлат қаторидан жой олгани қайд этилганлигини”² таъкидлаб ўтди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидан бошлаб олиб борилган солиқ ислохотларининг асосий вазифаларидан бири тадбиркорлик субъектлари томонидан тўланадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Учинчи бўлим, XII-боб, 53-модда. Тошкент.2015.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, www.xs.uz, 2016 йил 18 январь.

давлат бюджетини шакллантирилишида асосий ўринни эгаллаган бўлса, ҳозирги кунда тадбиркорлик субъектлари фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, уларга солиқ юкини камайтириш, фаолиятига ортиқча аралашувларни олдини олиш, солиқ текширувларини сонини камайтириш асосий йўналишлардан ҳисобланади.

Шу билан бир каторда, солиқ тўловчилар томонидан солиқ мажбуриятларини белгиланган тартибда бажариш фукаролик бурчдир.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексида “Солиқ тўловчининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ юзага келадиган мажбурияти солиқ мажбурияти деб эътироф этилади”³, деб белгилаб қўйилган. Хўжалик юритувчи субъектлар молия-хўжалик фаолиятини назорат қилишда солиқ назоратига эҳтиёж янада ортади. Шу муносабат билан юқоридагиларга бағишланган битирув малакавий ишини ёзиш долзарб деб тан олинди.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Солиқ назоратни такомиллаштиришга доир муаммолар ечимлари олимларимиз томонидан илмий асрларида ўрганилиб келинмоқда. Айникса, МДХ мамлакатларидаги қуйидаги олимлар - Воронин Ю.М.⁴, Романовский М., Врублевская О., Сабанти Б.⁵, Мешалкина Р.Е.⁶, Лукьянова З.А., Горская О.В., Рерих Л.М., Третьякова О.В., Степанова Л.Ю.⁷ кабилар солиқ назоратни такомиллаштиришга доир қатор тадқиқотларни эълон қилдилар.

Шунингдек, Ўзбекистонда молия фани соҳасида кўзга кўринган олимлардан А.В. Вахобов, Э.Ф. Гадоев, Маликов Т.С.⁸, Срожиддинова З.Х., Сиддиков Ж.Р.⁹, Тулаходжаева М.М.¹⁰, Яхшибоев Г.¹¹, И.Завалишина¹²,

³ Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, 34-модда, Тошкент, 2016 йил

⁴ Воронин Ю.М. Государственный финансовый контроль: вопросы теории и практики. - М., 2005. -С.292.

⁵ Романовский М., Врублевская О., Сабанти Б. Финансы: Учебник для вузов. - М.: «Юрайт», 2000. -С.196.

⁶ Мешалкина Р.Е. Теоретические вопросы государственного финансового контроля // Финансы, 2003. № 12.

⁷ Лукьянова З.А., Горская О.В., Рерих Л.М., Третьякова О.В., Степанова Л.Ю. Финансы. -Новосибирск: НГУЭУ, 2008. -С.352.

⁸ Вахобов А.В. Маликов Т.С. Молия: умумназарий масалалар. Ўқув қўлланма. -Тошкент: “ Iqtisod-Moliya”, 2008. -С.313.

⁹ Срожиддинова З.Х., Вахобов А.В., Сиддиков Ж.Р. Государственный бюджет Республики Узбекистан. Учебное пособие. -Т.: ТФИ, 2001. -С.186.

А.Тагаев, Ш.А. Тошматов, Б.Э. Тошмуродова, Ф.Хашимото, Ғ.Рўзиев, К. Хотамов¹³ кабилар мамлакатимизда солиқ назоратга доир назарияларни ривожлантиришга катта хисса қўшдилар.

БМИ нинг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. БМИ Сам ИСИ “Молия ва суғурта хизматлари кафедраси илмий – тадқиқот ишлари режаси доирасида бажарилган.

БМИ нинг мақсади – Тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг бугунги шароитида давлат солиқ назоратини ташкил этиш амалиёти ва уни такомиллаштириш йўллари ривожланишга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари. БМИ да қуйилган мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар белгилаб олинди:

- давлат солиқ назоратини давлат молия назоратини таркиби сифатидаги вазифалари ўрганиш;
- давлат солиқ назорати органи ходимларини вазифаларини мувофиқлаштиришни аҳамиятини ёритиш;
- солиқ ҳуқуқбузарликлари уларни бартараф этиш имкониятлари тадқиқ;
- кичик бизнес субъектларини солиқ текширувидан озод этишни амалдаги ҳолати ёритиш;
- Ургут тумани ДСИ маълумотлари асосида солиқ назоратининг бугунги кундаги ҳолатини ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- солиқ назоратини амалга ошириш усуллари таснифини ёритиб бериш;
- солиқ ҳуқуқбузарликларининг турлари ва шаклларини ўрганиш,

¹⁰ Тулаходжаева М.М. Система финансового контроля в Республике Узбекистан.- Т.: Мир экономики и права, 1998. -С.190.

¹¹ Яхшибоев Г. Молиявий назорат // Молия:умумназарий масалалар. Ўқув қўлланма. – Т.: Iqtisod-Moliya, 2008.214-271-б.

¹² И.Завалишина Солиқлар: назария ва амалиёт. Т: 2005, “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи. 174 б.

¹³ Тагаев А., Хашимото Ф., Рўзиев Ғ., Хотамов К. Солиқ назорати. Ўқув-қўлланма. Т.: Янги аср авлоди, 2010. -231 б.

уларни одини олиш бўйича чора тадбирларга оид таклифлар ишлаб чиқиш ва бошқалар.

➤ хўжалик субъектларида молиявий назоратни ташкил этишни ривожлантиришни таъминлаш бўйича илмий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти бўлиб Ўзбекистонда Республикасида амалдаги солиқ тизимида солиқ назоратини ташкил этилиш ҳолати ва Ургут тумани ДСИ маълумотлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг предмети бўлиб, Ўзбекистон Республикаси солиқ назорат тизимига доир методологик, ташкилий масалалар, аудит ва бошқа назорат воситаларининг фаолияти, шунингдек хўжалик юритувчи субъектларда солиқ назоратини амалга оширишда юзага келадиган молиявий муносабатларни ташкил этади.

Тадқиқотнинг методлари. БМИ да иқтисодий таҳлил, мантиқий, қиёсий таҳлил ва маълумотларни гуруҳлаш, усулларида фойдаланилди.

Ҳимояга олиб чиқиладиган асосий ҳолатлар:

- солиқ тизимининг назарий, методологик ва амалий жиҳатларини асослаш;

- хўжалик юритувчи субъектлар бўйича ҳуқуқбузарлик субъектларини текширишда юзага келадиган муносабатлар, хўжалик субъектларини солиққа тортиш муаммолари ва уларни бартараф этиш имкониятларини оширишга оид чора тадбирлар ишлаб чиқилди;

- бозор иқтисодиётига асосланган солиқ назоратга доир илмий ва амалий тажрибаларни умумлаштириш;

- Ўзбекистонда давлат солиқ назорати ташкил этишни такомиллаштириш йўллари такомиллаштириш ва демократлаштириш жараёнларини тадқиқ этишдан иборат.

Илмий янгилиги:

➤ солиқ назорат амалга оширишнинг энг замонавий усуллари

ўрганилиб, уларнинг натижалари Ўзбекистонда жорий этиш таклиф этилди;

➤ давлат солиқ назоратини ташкил этишни аҳамияти, зарурияти ва уни тадбиркорлик субъектларини фаолиятига салбий таъсирини бартарф этиш асослаб берилган;

➤ кичик бизнес субъектларини солиқ текширувларини ва солиқ ҳуқуқбузарликларини олдини олиш амалиёти сифатида тадқиқ этилди;

➤ давлат солиқ назоратини ташкил этишни такомиллаштиришда ва истиқболларини белгилаш баъзи муаммолар аниқланиб, уларнинг ечимлари таклиф этилган;

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти ва тадбиқи. Тадқиқот иши натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, унинг натижаларидан солиқ назоратни самарадорлигини оширишга бағишланган махсус тадқиқот ишларида манба сифатида фойдаланиш мумкин. Тадқиқот иши натижаларининг амалий аҳамияти, БМИ нинг илмий таклиф ва амалий тавсиялари республикамиз солиқ назорати тизимини соддалаштиришни таъминлашга оид қонун ва қонуности ҳужжатларини ишлаб чиқишда фойдаланиш билан белгиланади.

БМИ материалларидан олий ўқув юртларида “Молиявий назорат”, “Солиқлар ва солиққа тортиш”, “Аудит”, “Молия” фанларини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Тадқиқот жараёнида ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар Ургут тумун ДСИ томонидан 2018 йил май ойида тузилган далолатномасига асосан амалиётга жорий этилган.

Тадқиқот ишнинг синовдан ўтиши. БМИнинг асосий ғоя ва хулосалари “Молия ва суғурта хизматлари” кафедрасининг илмий семинарларида ва кафедра мажлисида муҳокама қилинган ва ҳимояга тавсия этилган.

БМИнинг тузилиши ва таркиби. БМИ нинг таркибан кириш, тўртта боб, хулоса ва таклифлар адабиётлар рўйхатидан ташкил топган. БМИ 75 саҳифадан ташкил топган бўлиб, унда 6 та чизма ва 4 та жадвал мавжуд.

I Боб. Давлат солиқ назоратини ташкил этишни аҳамияти

1.1. Давлат солиқ назоратини давлат молия назоратини тарикиби сифатидаги вазифалари

Иқтисодиётни жадал суръатлар билан ривожланиши шароитида назорат давлатнинг турли органлари томонидан олиб борилади. Лекин, бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг хужалик юритувчи субъектлар фаолиятига аралашуви тақиқланади. Давлат янги молиявий механизмлар орқали қонунларда белгиланган тартиблардагина тадбиркорлик субъектлари фаолиятини текшириши мумкин.

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётини шакллантириш билан бирга хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига аралашмайдиган, улар фаолиятининг ривожланишига омил бўладиган ва шу билан бир вақтда уларнинг қонуний фаолият юритишларини назорат қиладиган солиқ назорати тизими шаклланди.

Солиқ назорати — давлат молиявий назоратининг ажралмас ва муҳим йўналишидан биридир. Солиқ назоратини тўғри таъминлаш туфайли давлат ва маҳаллий бюджетнинг даромад қисми тўлдирилиши бу назоратнинг муҳимлигини белгилайди. Бундан ташқари, солиқ назорати назорат объектининг сон жиҳатидан кўплиги сабабли ҳам муҳим ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги қонун 2-моддасида **Солиқ назоратига** «Солиқ назорати солиққа тортиладиган субъектлар ва объектларни ҳисобга олишнинг, шунингдек солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилишнинг ягона тизимидан иборат» деб таъриф берилган.

Солиқ назорати молиявий-хўжалик назорати турига киради. Ушбу назорат тури давлат молиявий назорати билан хусусий ва умумий жиҳатдан яқиндир. Лекин, солиқ назорати ўзининг объекти, мазмуни, усул ва услуги, назорат қиладиган шахслар ва идоралар турига қараб

давлат молиявий назоратидан фарқ қилади. Бундан ташқари, солиқ назорати давлат бюджети даромад қисмини тўлдириш билан боғлиқ махсус вазифани назорат қилиши билан ҳам бошқа назоратлардан фарқ қилади.

И.Завалишина солиқ назоратига “Солиқ назорати – давлат солиқ хизмати органларининг солиқ қонунчилиги бажарилиши, пенсия ва бошқа мажбурий тўловларнинг (жумладан, пенсия ажратмаларини) бюджет ва бюджетдан ташқари (жумладан, Пенсия жамғармасига) тўлиқ ва ўз вақтида ундирилишини таъминлашдан иборат”¹⁴ деб таъриф беради.

Солиқ назорати ўқув қўлланмасида “Солиқ назорати – солиққа тортиладиган субъектлар ва объектларни ҳисобга олишнинг, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини, солиқларнинг, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари Пенсия ва Республика йўл жамғармаларига мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланишини назорат қилишдан иборат” деб таъриф берилган¹⁵.

Г.Г.Нестеровнинг фикрича, кенг маънода “солиқ назорати” тушунчаси ваколатли органларни барча фаолият доирасини (солиқ тўловчиларни давлат рўйхатидан ўтказиш, солиқ ҳисоби, солиқ текширувлари, шу билан бирга, солиқларни ундириш билан боғлиқ назорат қилувчи органлар фаолияти ҳам) қамраб олади. Шу билан бир қаторда, тор маънода “солиқ назорати” ваколатли органлар томонидан бевосита ўтказиладиган текширишларни англатади¹⁶.

Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонунида солиқ назорати тушунчасига таъриф берилган бўлиб, унда “Солиқ назорати солиқ тўловчиларни, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олишнинг, шунингдек, солиқ тўғрисидаги

¹⁴ Завалишина И. Солиқлар: назария ва амалиёт. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2005. - 174 б.

¹⁵ Тагаев А., Хашимото Ф., Рўзиев Ғ., Хотамов К. Солиқ назорати. Ўқув-қўлланма. Т.: Янги аср авлоди, 2010. -231 б.

¹⁶ Нестеров Г.Г. Развитие механизмов налогового контроля в системе обеспечения экономической безопасности: Автореф. дис. ... д.э.н. – М., 2010. – С. 45.

конун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилишнинг ягона тизимидан иборат¹⁷.

Солиқ назорати давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ тўловчиларни, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни, бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушаётган тушумларни ҳисобга олиш, солиқ текширувлари воситасида ҳамда солиқ тўғрисидаги конун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа шаклларда амалга оширилади” дейилган.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, солиқ назоратига қуйидагича илмий таъриф беришимиз мумкин, яъни солиқ назорати бу – солиқ тўловчиларни солиқ мажбуриятларини бажарилиши бўйича давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган ишлар мажмуаси.

Солиқ назоратининг объекти — солиқ ва йиғимларни ундириш ҳамда ушбу мажбуриятларни бажармаган солиқ тўловчиларни жавобгарликка тортиш билан боғлиқ муносабатлар мажмуидир.

Солиқ назоратининг субъектлари — давлат солиқ хизмати органлари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги солиққа оид жиноятларга қарши курашиш департаменти, божхона органлари ҳисобланади.

Солиқ назоратини олиб боришдан кўзланган асосий мақсад солиққа тортишнинг такомиллашган тизимини ташкил этиш, солиқ тўловчилар, банклар ва бошқа солиққа оид муносабатлар қатнашувчилари ўртасида солиқ қонунчилигини бузишга йўл қўймайдиган солиқ интизомини яратишдир. Бундан ташқари, назоратнинг алоҳида вазифалари ҳам мавжуд бўлиб, бундан кўзланган мақсад солиққа оид муносабатларнинг алоҳида соҳаларини тартибга солиш бўлиб ҳисобланади. Масалан, нақд пул соҳасидаги камчиликларни тартибга солиш, озиқ-овқат маҳсулотлари билан савдо қилишни тартибга солиш кабилардир.

Ҳар қандай назоратнинг ўз вазифалари бўлиб, улар асосида

¹⁷ Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни, 2-модда, 1997 йил 29 август.

назоратнинг мақсади белгилаб олинади.

Солиқ назоратининг вазифалари қуйидагилардан иборатдир:

- солиқ ва йиғимларнинг тўлиқ ва тўғри ҳисобланиши ҳамда бюджет (бюджетдан ташқари фондларга) ўз муддатларида тўланишини таъминлаш;
- солиқ ва йиғимлар тўғрисидаги қонунларни бузувчиларга жазонинг муқаррарлигини таъминлаш;
- солиқ қонунчилиги бузилишининг олдини олиш, солиқ тўловчиларнинг солиқ ва йиғимлар бўйича ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки тўлиқ бажармаганлиги натижасида давлатга етказилган зарарни ундиришдир.

Назоратни амалга оширишда унинг мазмунини аниқлаб олиш ҳам муҳим масалалардан ҳисобланади. Шу туфайли солиқ назоратининг мазмуни сифатида:

- юридик ва жисмоний шахслар томонидан солиқ ва йиғимлар тўғрисидаги қонунлар бажарилишини текшириш;
- солиқ органларида ҳисобда туриш ва бу билан боғлиқ мажбуриятларни текшириш;
- бухгалтерия ҳисобини тўғри юритиш, солиқ ҳисоботларини тўғри ва белгиланган муддатларда тақдим этиш, улардаги маълумотларнинг асослилигини текшириш;
- солиқ тўловчиларнинг солиқ қонунчилигига оид процессуал қонун нормалари талабларига риоя этишини текшириш;
- банкларнинг солиқ қонунчилиги ижроси бўйича мажбуриятларини бажаришини текшириш;
- аҳоли билан ҳисоб-китобларда назорат-касса машиналарининг тўғри қўлланишини текшириш;
- солиқ ва йиғимлар тўғрисидаги қонунлар бузилишининг олдини олиш;
- муддати ўтган дебитор ва кредиторлик қарзларини текшириш;

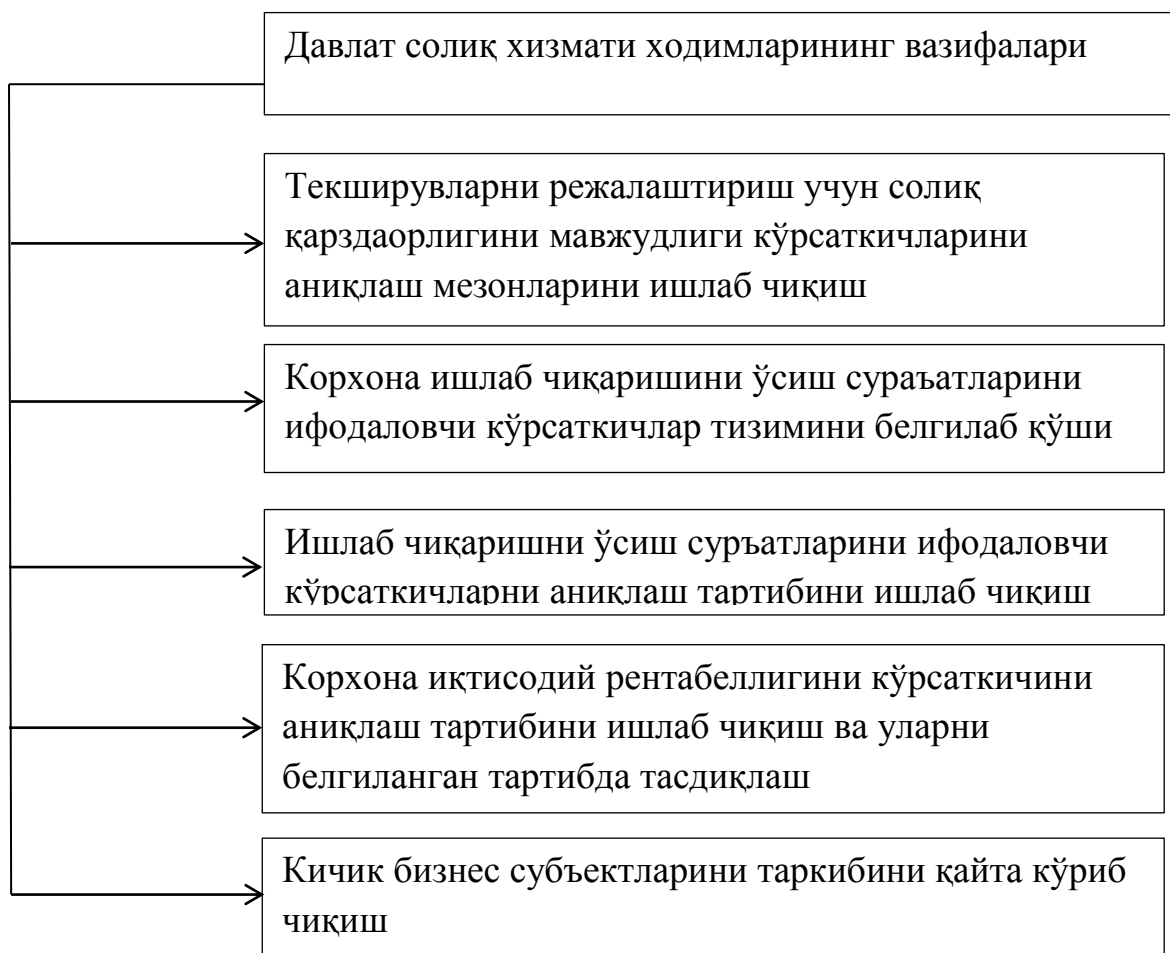
- яширин солиқ объектларини аниқлаш;
- солиқ қонунчилигини бузувчиларни аниқлаш ва уларни жавобгарликка тортиш;
- солиқ тўловчилар томонидан солиқ ва йиғимлар тўғрисидаги мажбуриятларни бажармаслик ёки етарли даражада бажармаслик оқибатида давлатга етказилган зарарни ундириш кабилардир.

Тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлашга мақсадида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримовнинг 2014 йил 7 апрелдаги «Ўзбекистонда инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 4609-сонли фармони қабул қилиниб, тадбиркорларга қўшимча преференциялар берилди. Фармонга мувофиқ, тадбиркорларни қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирлардан бири «солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлайдиган, шунингдек, ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсиш суръатларини ва рентабеллигини таъминловчи кичик тадбиркорлик субъектларининг молиявий- хўжалик фаолиятини солиқ текширувидан ўтказишга қўлланилган мораторий 2017 йилнинг 1 январигача бўлган муддатгача узайтирилиши»нинг белгилаб қўйилишидир.

Фармонга асосан, яратилиб берилган шароитлар тадбиркорларни барча имконият ва маблағларни корхонада барқарор ишлаб чиқаришни таъминлашга қаратишга рағбатлантиради.

Фармонда белгилаб берилган вазифалар ижросини таъминлаш давлат органларидан жорий ва келгуси йиллар дастурларини ушбу ҳужжат талаблари-асосида қайта кўриб чиқишни талаб этади.

Давлат солиқ хизмати органлари фармон ижросини таъминлаш мақсадида келгусида бажарилиши зарур бўлган қўшимча вазифаларни белгилаб олиши керак бўлади. Бундай вазифаларнинг асосийлари қуйидагилар ҳисобланади (чизма-1).

1-чизма. Давлат солиқ хизмати ходимларининг вазифалари

1-чизмада келтирилган вазифалар ижросини таъминлаш масалалари ҳал этилмасдан фармондан кўзланган асосий мақсадларга тўлиқ эришиб бўлмайди. Чунки фармонга мувофиқ, қурилиш материаллари, енгил ва озиқ-овқат саноати соҳасида фаолият юритадиган кичик бизнес субъектларини аниқлаш мезонларига ўзгартириш киритилди ва уларда ишловчи ходимларнинг чегараланган сони оширилди. Давлат солиқ хизмати органлари томонидан ушбу ўзгартиришлар асосида солиқ тўловчилар базасида мавжуд кичик бизнес субъектлари сони тўғрисидаги маълумотларни қайта кўриб чиқишлари зарур.

1.2. Давлат солиқ нозорати органи ходимларини вазифаларини мувофиқлаштиришни аҳамияти

Берилган преференциялардан фойдаланиш ҳуқуқига эга солиқ тўловчилар сони аниқланади. Акс ҳолда фармон қабул қилингунига қадар мақоми бўйича кичик бизнес субъектига киритилмасдан ҳисобда турган солиқ тўловчилар имтиёздан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум бўлиб қолади.

Солиқ қарздорлиги кўрсаткичини аниқлаш давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилиши зарур бўлган вазифалардан бири ҳисобланади. Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига мувофиқ, ҳар бир солиқ тури бўйича бюджетга ҳисобланган солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаш бўйича аниқ муддат белгиланган. Бюджетга ҳисобланган солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаш бўйича белгиланган муддатда тўланмаган қарздорлик боқиманда ҳисобланади.

Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгашининг 2011 йил 31 октябрдаги 2-сон мажлиси баённомаси билан тасдиқланган меъёрий ҳужжат талабига асосан, солиқ ва мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаб келиш учун солиқ тўловчининг охириги календарь йили давомида ҳисобот даврлари бўйича солиқ қарздорлиги мавжуд бўлмаганлик ҳолати инобатга олинади.

Кичик бизнес субъектлари ҳисобланган солиқ тўловчи ҳисобот топширмаган тақдирда, камерал назорат натижасида аниқланган тўланиши лозим бўлган солиқлар суммаси солиқ қарздорлиги деб, эътироф этилади. Агарда камерал назорат натижасида солиқ ва мажбурий тўловлар суммасини қамайтириб кўрсатганлиги аниқланган ёки амалда фаолият юритаётган солиқ тўловчилар ҳисоботларни топширмаган бўлса, кичик бизнес субъекти солиқ қарздорлигига йўл қўйган ҳисобланади ва қонунчиликда белгиланган тартибда текширувлар ўтказилиши режалаштирилади.

Лекин солиқ қарздорлигини юзага келиши айрим вақтларда солиқ

тўловчига боғлиқ бўлмаган ҳолда юзага келади. Масалан, солиқ тўловчида ортиқча тўлов мавжуд бўлиб, ушбу ортиқча тўлов унинг бюджет олдидаги қарздорлигини сўндириш етарлидир. Солиқ тўловчининг мавжуд ортиқча тўловини янги ҳисобланган солиқ ва мажбурий тўловлар бўйича қарзини қоплаш учун йўналтириш маълум вақт ва жараёнларни талаб этади. Бундай ҳолатда солиқ тўловчида вақтинчалик қарздорлик пайдо бўлади.

Худди шундай ҳолатларни марказлаштирилган ва маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан давлат буюртмасини бажарадиган солиқ тўловчиларда ҳам юзага келишини кузатиш мумкин. Маълумки, бундай ҳолатлар ўз-ўзидан солиқ ва мажбурий тўловларни маълум муддатгача кечиктириб тўлашга сабаб бўлади. Лекин бу ҳолатларда солиқ тўловчи ўз мажбуриятини кеч бажаргани учун айбдор эмас. Шунинг учун фармонга асосан, давлат солиқ хизмати органлари томонидан худди шундай ва шу каби бошқа ҳолатларда ҳам солиқ ҳамда мажбурий тўловларни кеч тўлаш содир бўлганда текширишлар ўтказишни белгилаш учун қандай ҳолатлар қарздорликни тулашни кечиктириш ва қандай ҳолатлар кечиктириш ҳисобланмаслиги тўғрисида меъёрий ҳужжатга тегишли ўзгартириш киритилиши зарур.

«Корхона ишлаб чиқаришини ўсиш суръатлари» тушунчаси кенг қамровли бўлиб, одатда иқтисодий таҳлил жараёнида уни аниқлаш учун бир қатор кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилади.

Г. Савицкая корхонада ишлаб чиқариш барқарорлигини таҳлил қилиш учун ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмларини таҳлил қилиш зарурлиги ҳамда улар ўзгаришига баҳо бериш йўллари тавсия этади.

Н. Климова корхона ишлаб чиқаришини таҳлил қилишда режа бажарилиши, ишлаб чиқариш қувватида фойдаланиш даражаси ва маромийлик кўрсаткичларини аниқлаш ҳамда уларга баҳо бериш зарур деб ҳисоблайди.

Фикримизча, қуйидагилар, яъни:

- *ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажминини миқдор жиҳатидан ўтган (асос) йилга нисбатан кўпайиши;*

- *ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини қиймат жиҳатидан ўтган (асос) йилга нисбатан кўпайиши;*
- *сотилган маҳсулот ҳажмини ўтган (асос) йилга нисбатан миқдор ёки қиймат жиҳатидан ўсиши;*
- *сотилган маҳсулот ҳажмини солиштирилган баҳолардаги қийматининг ўтган (асос) йилга нисбатан кўпайиши* корхонада ишлаб чиқариш суръатининг ўсишини белгиловчи кўрсаткичлар ҳисобланади.

Солиқ текширувларини режалаштириш учун юқорида келтирилган кўрсаткичларнинг айнан қайси бири асос сифатида олиниши зарурлиги ҳам муҳим омил ҳисобланади. Чунки бозордаги талаб ва таклифга таъсир этувчи омиллардан бири баҳо омили ҳисобланади. Ушбу омил таъсирида маҳсулот миқдори кам ишлаб чиқарилиши, лекин унинг миқдори баҳо юқорилиги эвазига ошиши мумкин ёки аксинча.

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулотни ишлаб чиқариш натижасига баҳо беришда унинг сотилиши даражаси асосий кўрсаткич ҳисобланади. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ўсиши, лекин унинг сотилмай қолиши корхона солиқ базасини камайишга сабаб бўлади.

Шунинг учун ҳам юқорида қайд этилганидек, айнан қайси кўрсаткич корхонани солиқ текширувларидан озод этиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун муҳимлигини аниқлаб олиш зарурдир. Чунки фармоннинг асл мақсади тадбиркорларни ишлаб чиқариш суръатларини ўсишини рағбатлантириш билан давлат бюджети даромадлари тушуми орасидаги барқарор муштаракликни таъминлашга қаратилган.

Амалдаги тартибга кўра, солиқ текширувларидан озод қилиш масаласини ҳал эташда ишлаб чиқариш (иш, хизмат кўрсатиш) суръатларининг ўсиши кўрсаткичини аниқлаш учун корхонанинг текшириш лойиҳалаштирилаётган йилдан олдинги уч календарь йилдаги кўрсаткичлар инобатга олинади.

Бунда ишлаб чиқариш (иш, хизмат кўрсатиш) суръатлари ўсишини аниқлашда Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботнинг 010-сатридаги

(махсулот (товар, иш ва хизмат)ларни сотишдан соф тушум) кўрсаткичлари ўзаро таққосланади. Солиқ тўловчини текширувдан озод қилиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун охириги календарь йилдаги ишлаб чиқариш (иш, хизмат кўрсатиш) суръатлари ушбу кўрсаткичнинг 3 йиллик ўртача даражасидан юқори бўлиши талаб этилади.

Лекин ушбу курсаткичлар амалдаги баҳоларда солиштирилади. Фикримизча, бу ишлаб чиқариш ўсиш суръатини ҳақиқий ҳолатини аниқлаш учун етарли эмас. Корхонада ишлаб чиқариш суръатлари ўсишини аниқлашда танланган кўрсаткичлар солиштирма баҳоларда, яъни ўтган йилги баҳода аниқланган миқдорлар билан таққосланиши зарур.

1.3. Солиқ ҳуқуқбузарликлари уларни бартараф этиш имкониятлари

Иқтисодий ислохотлар натижасида мамлакатимизда кўп мулкчиликка асосланган иқтисодиёт вужудга келди. Мамлакатда давлат мулки билан бир қаторда хусусий, аралаш, шахсий, умумий мулклар пайдо бўлди ва улар иқтисодиётда эркин фаолият кўрсатиб, даромад келтириш омиллари сифатида тан олинди.

Бозор муносабатлари таъкидланган мулкларнинг тадбиркорлик фаолиятида фаол иштирок этишини ва мулкларнинг даромад келтириш манбаи сифатида намоён бўлишини тақозо қилади. Кишилиқ жамияти ва жаҳон тажрибаси эса ҳар қандай қонуний даромад қонунчилик асосида давлатнинг зарурий харажатларини қоплаш учун солиққа тортилиши лозимлигини тақозо қилади.

Солиққа оид мажбуриятлар ва ҳуқуқлар мажмуаси солиқ тўловчилар ва давлат ўртасидаги муносабатларни юзага келтиради. Солиқ муносабатлари мамлакатимизда қатор қонунлар билан тартибга солинади. Солиқ тўловчилар томонидан мазкур қонунлар билан белгиланган нормаларга амал қилмаслик эса солиққа оид ҳуқуқбузарлик ва унинг учун

жавобгарлик тушунчасини юзага келтиради.

Солиққа доир ҳуқуқбузарликлар ушбу соҳадаги иқтисодий, ҳуқуқий муносабатларнинг пайдо бўлиши билан юзага кела бошлади. Бу, ўз навбатида, унга қарши курашиш, унинг олдини олиш ва бартараф этишни қонунчилик институти орқали амалга ошириш лозимлигини тақозо қилади. Ўзбекистон Республикасида солиқ қонунчилигини бузганлиги учун маъмурий, жиноий ва молиявий жавобгарлик тизими шаклланган. Лекин, бу турдаги ҳуқуқбузарлик ва уларнинг турлари меъёрий ҳужжатлар ва қонунларимизда тўлиқ ўз аксини топмаган. Таъкидланган ҳужжатларда фақат содир этилган ҳолатлар учун жавобгарлик нормалари белгиланган, ҳолос. Қонунларда белгиланган нормалар эса икки-уч гуруҳларга бўлинган бўлиб, уларни қай ҳолатларда қўллаш юзасидан назарий ва амалий қўлланмалар кам. Содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни белгилаш учун эса аниқданган ҳуқуқбузарлик қандай ҳолатда содир этилгани ва унинг ижтимоий хавфлилик даражаси муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 132- моддаси солиқ муносабатлари субъектларининг жавобгарлигини белгиловчи ҳуқуқий нормадир. Мазкур моддага мувофиқ солиқ тўловчилар солиқ қонунчилигини бузганликлари учун Солиқ кодексига мувофиқ молиявий ва бошқа қонунларда белгиланган нормаларга асосан эса маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар тушумини ҳисобга олиш ҳамда назорат қилиш даражасини оширишга, солиқ тушумларининг қўшимча манбаларини аниқлаш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишга, шунингдек, солиқ тўловчилар учун кўрсатилаётган интерактив хизматлар турини кенгайтириш ҳамда сифатини оширишга йўналтирилган давлат солиқ хизмати идоралари ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш ва фаолият самарадорлигини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 30 октябрда “Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати идоралари ахборот-

коммуникация тизими фаоляти самарадорлигини янада ошириш чоратadbирлари тўғрисида”ги ПҚ-1843-сонли қарори қабул қилинди. Мазкур Қарорга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси Ахборот-таҳлил бош бошқармасининг асосий вазифалари ва фаолият йўналишлари белгилаб берилди. Булар қуйидагилар:

- бюджетга ва бюджетдан ташқарн жамғармаларга тўловларни таҳлил этиш ва прогноз қилиш;

- солиқ тўловчилар, солиққа тортиш объектлари ҳисобланган ва тўланган солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар, шунингдек улар бўйича имтиёзлар тўғрисидаги ахборотларни йиғиш, қайта ншлаш ва сақлаш;

- солиқ тўловчилар томонидан солиқ мажбуриятларининг бажарилишини камерал назорат қилиш, шунингдек давлат солиқ хизмати идораларига юклатилган вазифаларнинг ижросини назорат қилиш учун ахборот таъминоти;

- солиқ тўловчиларнинг солиқ ва молия ҳисоботлари ҳамда солиқ тўловчилар тўғрисидаги бошқа ахборотларини автоматлаштирилган тарзда ҳисобга олиш;

- солиқ маъмуриятчилиги жараёнида замонавий ахоорот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш;

- Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва бошқа вазирликлар ҳамда идоралар ўртасида, жумладан алоқа каналлари орқали электрон ахборот алмашувини ташкил этиш;

- солиқ тўловчиларга реал вақт режимида кенг кўламли интерактив хизматлар кўрсатишни ташкил этиш;

- ахборот хавфсизлигини таъминлаш ҳамда мавжуд маълумотларни ҳимоя қилиш чораларини кўриш.

Мазкур Қарор билан солиқ идораларининг ягона интеграциялаштирилган ахборот ресурс базасини шакллантириш босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

1-босқич — 2013 йил 1 январгача — барча ҳудудий давлат солиқ инспекцияларининг ахборот базаси марказий маълумотлар базасига интеграциялаштирилди;

2-босқич — 2015 йил 1 январгача — солиқ тўловчилар мажбуриятларининг пайдо бўлиши (тўхтатилиши) бўйича вазирликлар ва идораларнинг маълумотлар базаси Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг маълумотлар ягона ахборот базасига интеграциялаштирилди.

Давлат солиқ қўмитасига солиқ мажбуриятини пайдо бўлиши тўғрисидаги ахборотларни тақдим этувчи вазирлик, идора ва қўмиталар бугунги кунда 45 тадан зиёдни ташкил этиб, улар билан 100 дан ортиқ йўналишлар бўйича ахборотлар алмашилмоқда.

Солиқ назоратини амалга оширишда бухгалтерия ҳисоби маълумотлари муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, бухгалтерия ҳисоби субъектларини молиявий ҳисобот[9]га “Молиявий ҳисобот бухгалтерия ҳисоби субъектининг ҳисобот санасидаги молиявий ҳолати, ҳисобот давридаги фаолиятининг молиявий натижаси ва пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги тизимлаштирилган ахборотдан иборатдир” – деб таъриф берилади.

Солиқ тўловчилар ўз фаолиятларидан келиб чиққан ҳолда Солиқ кодексининг 23-моддасида назарда тутилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқарадилар, ҳисобини юритадилар, белгиланган муддатларда солиқ ҳисоботларини тақдим этадилар ва бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўловларни ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда тўлашлари керак.

II Боб. Кичик бизнес субъектларини солиқ текширувларини ва солиқ ҳуқуқбузарликларини олдини олиш амалиёти

2.1. Кичик бизнес субъектларини солиқ текширувидан озод этишни амалдаги ҳолати

Кичик бизнес субъектларини солиқ текширувларидан озод қилиш учун асос сифатида олинадиган кўрсаткичлар яна бири корхона томонидан иқтисодий рентабелликни таъминланиши ҳисобланади.

Рентабеллик корхонанинг фойдалилик даражасини ифодаловчи кўрсаткич ҳисобланиб, уни аниқлаш учун мамлакатимиз ва хорижлик олимлар томонидан бир қатор кўрсаткичлар тизимидан фойдаланиш тавсия этилади.

Г. Савицкая корхона рентабеллигига баҳо беришда ишлаб чиқариш фаолияти рентабеллиги, сотилган маҳсулот рентабеллиги ва капитал рентабеллиги кўрсаткичларидан фойдаланиш тавсия қилади.

Н. Климова корхона рентабеллигини ифодаловчи кўрсаткичлар ишлаб чиқариш рентабеллиги, сотиш ҳажми рентабеллиги ва ресурслар рентабеллиги каби кўрсаткичлардан иборат, деб ҳисоблайди.

И. Абдикаримов, М. Пардаев, Б. Исроиловлар эса корхона рентабеллигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими қуйидагилардан, яъни:

- *ишлаб чиқариш фаолияти рентабеллиги;*
- *соттган маҳсулот рентабеллиги;*
- *иқтисодий салоҳият рентабеллиги;*
- *асосий воситалар рентабеллиги;*
- *айланма маблағлар рентабеллиги;*
- *номоддий активлар рентабеллиги;*
- *меҳнат салоҳияти рентабеллиги;*
- *молиявий салоҳият рентабеллиги;*
- *ўз маблағлари рентабеллиги;*
- *четдан жалб қилинган рентабеллиги;*

- *ишлаб чиқариш фондлари рентабеллиги;*
- *активлар рентабеллиги* кабилардан иборат эканлигини кайд қилади.

Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$P = \frac{C\Phi}{T} \times 100$$

бунда: P — ишлаб чиқариш (иш, хизмат кўрсатиш)нинг рентабеллик даражаси;

$C\Phi$ — ҳисобот даврининг соф фойдаси (Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботнинг 270-сатри);

T — сотилган маҳсулотларнинг таннархи (Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботнинг 020-сатри).

Тартибга мувофиқ, худди шундай усул билан кичик бизнес субъектларининг 3 йиллик фаолияти бўйича ишлаб чиқариш (иш, хизмат кўрсатиш) рентабеллиги кўрсаткичи аниқланади. Марказий банкнинг қайта молиялаштириш ставкаси солиқ тўловчини текширувдан озод қилиш учун ишлаб чиқариш рентабеллигини ўзаро солиштириш учун асос ҳисобланади. Агарда корхона рентабеллиги қайта молиялаш ставкасидан юқори бўлса, кичик бизнес субъектларида молия-хўжалик фаолияти юзасидан режали текширишлар ўтказилишига йўл қўйилмайди.

Баён этилган ҳолатлар ва фармонда белгиланган вазифалар ижросини тўлиқ таъминлаш мақсадида амалдаги меъёрий ҳужжатларга қуйидаги ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш таклиф этилади:

- *солиқ қарздорлигини аниқлашда ортиқча тўлов ҳисобига қарздорликни қоплаш;*
- *давлат буюртмаси бўйича тўланмаган маблағлар миқдори ва солиқ қарзи ўртасидаги нисбатни белгилаш,*
- *ишлаб чиқариш ўсиш суръатларини аниқлашда солиштирма баҳоларни қўллаш;*

- *иқтисодий рентабеллик кўрсаткичини аниқлашда сотишдан олинган соф тушумни асос кўрсаткич сифатида олиш:*

- *иқтисодий рентабеллик ва марказий банк қайта молиялаш ставкасини таққослаш тартибини бекор қилиш.*

Ушбу таклифларни амалиётга жорий этиш солиқ тўловчиларни текширувдан озод қилиш тўғрисидаги имтиёзни тадбиқ этишга оид ҳисоб-китобларни аниқ ва адолатли бўлишини таъминлаш билан бирга солиқ тўловчилар фаотини рағбатлантиришга ҳам хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси биринчи президенти Ислом Каримов ташаббуслари билан мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини тубдан яхшилаш, тадбиркорлик субъектларига юқори даражада қулай шарт-шароитларни яратиш, бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, тадбиркорлик субъектларига кўмаклашиш ва уларнинг ҳуқуқий эркинлигини ошириш борасида қатор чоралар кўрилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 16 июлдаги “Статистик, солиқ, молиявий ҳисоботларни, лицензияланадиган фаолият турларини ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4453-сонли Фармони қабул қилиниши билан нафақат кичик бизнес, балки барча хўжалик юритувчи субъектлар учун енгилликлар жорий этилди.

Бунга асосан, 2012 йилнинг 3-чорагидан бошлаб, йирик корхоналар учун 2 та молиявий ҳисобот шакллари, яъни Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот (3-шакл) ҳамда Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисидаги маълумотнома (2”а”-шакл), кичик корхоналар учун 1 та – Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисидаги маълумотнома (2а-шакл) бекор қилинди.

Шунингдек:

– 2012 йил июль ойидан бошлаб, давлат ва хўжалик бошқаруви органлари томонидан доимий равишда талаб қилиб келинаётган 50 турдаги, жумладан, солиқ органларига – 25 та, ҳисоботлар бекор қилинди;

– 2012 йил 1 августдан 80 турдаги рухсат берувчи тартиблар ва 11 та лицензияланадиган фаолият турлари бекор қилинди;

– 2013 йил 1 январдан бошлаб, 65 турдаги статистик ҳисоботлар бекор қилиниши белгилаб қўйилди.

Шу билан бирга 2013 йилдан эътиборан 12 турдаги солиқ ҳисоботлари, 11 турдаги статистик, шунингдек 2012 йил 3-чоракдан 12 турдаги статистик ва 20 турдаги бошқа ҳисоботларни тақдим этиш даврийлиги қисқартирилиши белгиланди.

Бундан ташқари, 2013 йил 1 январдан бошлаб, солиқ органларига тақдим этиладиган 11 турдаги солиқ ҳисоботлари ва бошқа маълумотларни бирлаштириб, 5 тага туширилиши белгиланди. Жумладан, фойда солиғи билан ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона ижтимоий тўлов билан фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадали, шунингдек бюджетдан ташқари Пенсия, Йўл ҳамда Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси[8]га мажбурий ажратмалар бўйича ҳисобот шакллари бирлаштирилди.

Шунингдек, 4 та фаолият турлари бўйича лицензиялар чекланмаган муддатга бериладиган бўлди ва 10 та лицензияланадиган фаолият турлари бирлаштирилиб, 6 тага туширилди.

Солиқ назоратини амалга оширишда хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятига доир ҳужжатлари асосий манба бўлиб хизмат қилади. Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан расмийлаштирилган молиявий ва бошқа ҳисоботлар, шу жумладан, солиқ ва статистик ҳисоботлар солиқ назоратини муҳим ажралмас қисми ҳисобланади. Солиқ назоратининг асосий турлари, бу ҳужжатли текширув ва камерал назоратдир (1 жадвал).

**Давлат солиқ хизмати органлари томонидан ўтказилган ҳужжатли
солиқ текширувлари тўғрисида маълумот¹⁸**

Йиллар	2012	2013	2014	2015
Ҳужжатли солиқ текширувлари сони.	19563	19103	18115	16861
Аниқланган қоидабузарликлар сони.	17617	17194	16541	15407
Қўшимча ундирилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, млрд. сўмда.	381,4	450,8	674,3	708,4

1-жадвалда Давлат солиқ хизмати органлари томонидан 2012-2015 йилларда ўтказилган ҳужжатли текширувлар ва аниқланган қоидабузарликлар сони ҳамда қўшимча ҳисобланган, ундирилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Жадвалдан кўриниб турибдики, 2012 йилга (19563 та) нисбатан 2015 йилда (16861 та) солиқ текширувлари сони камайган бўлсада, қўшимча ҳисобланган ва ундирилган солиқ суммалари 327,0 (708,4-381,4) млрд. сўмга ошган. Бу эса ўтказилган ҳужжатли текширувларнинг самарадорлигини ошганлигини кўрсатади. Бу кўрсаткич 2012 йилда 90,05 фоизни ташкил этган бўлса, 2015 йилда эса 91,38 фоизни ташкил этган, яъни текширувларнинг самарадорлик кўрсаткичи 1,33 пунктга ошган.

Солиқ назоратида камерал назоратни ташкил этилиши солиқ қонунчилигини изчил бажарилиши таъминлаб, солиқ тўловчилар фаолияти асоссиз аралашувларни олдини олиб, уларнинг фаолияти юзасидан бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўловларни ўз вақтида ва тўлиқ тушишига хизмат қилади.

¹⁸ Аналитический вестник, Государственный налоговый комитет Республики Узбекистан, Ташкент-2014-2016

**Давлат солиқ хизмати органлари томонидан 2012-2015 йилларда
ўтказилган камерал назорат ва унинг натижаси тўғрисида маълумот¹⁹**

Йиллар	2012	2013	2014	2015
1. Камерал назорат ўтказилган хўжалик юритувчи субъектлар сони, минг ҳисобида	78,4	107,1	84,2	124,7
2. Бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга қўшимча ундирилган тўловлар, млрд. сўмда	395,9	496,0	739,0	1119,0
3. Шу жумладан, бюджет тўловлар, млрд. сўмда	296,0	318,0	488,8	656,8
4. бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўловлар, млрд. сўмда.	99,9	178,0	250,2	462,2

Изоҳ: 2016-2017 йиллардаги маълумотлар сир тутилганлиги сабабли олишнинг имкони бўлмади.

Солиқ назоратининг замонавий шаклларида бири бу – камерал назорат ҳисобланади. 2-жадвалда Давлат солиқ хизмати органлари томонидан 2012-2015 йилларда ўтказилган камерал назорат ва унинг натижалари акс эттирилган. 2012 йилда республикаимиз бўйича 78400 та камерал текширувлар ўтказилган бўлса, 2015 йилда бу кўрсаткич 124700 тани ташкил қилган бўлиб, 2012 йилга нисбатан 159,1 фоиз, яъни қарийб 60 фоизга ўсган. Камерал текшириш натижасида 2012 йилда 395,9 млрд. сўм солиқ ва бошқа мажбурий ажратмаларга тўловлар ундирилган бўлса, 2015 йилда бу кўрсаткич 1119,0 млрд. сўмни ташкил қилган, яъни 282,6 фоизни ташкил қилган. Бошқача айтганда, камерал текширувларнинг самарадорлиги кескин ошган.

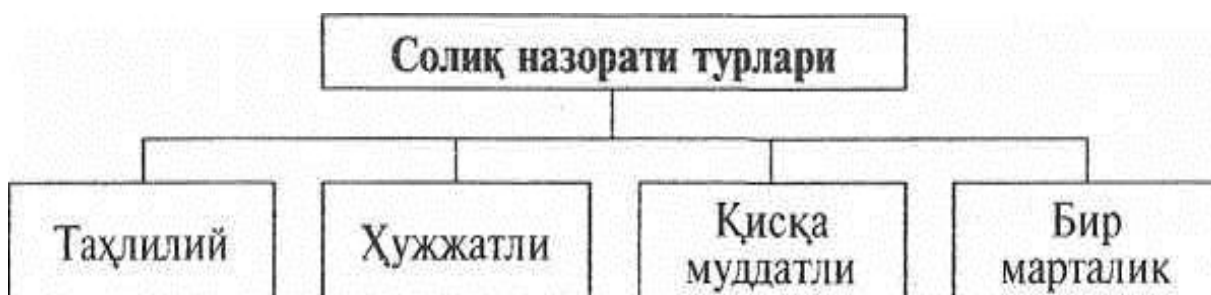
¹⁹ Аналитический вестник, Государственный налоговый комитет Республики Узбекистан, - Т.: 2014-2016

2.2. Солиқ назоратини амалга ошириш усуллари

Солиқ назорати бу — назоратни амалга оширишнинг аниқ ҳаракат усули бўлиб, ривожланган мамлакатларда солиқ назоратини ташкил этишда турли усуллардан фойдаланилади. Солиқ назоратини ташкил этишда аудит амалиётидан фойдаланиш назоратнинг тўлақонли ўтказилиши ва ҳуқуқий таъминлашга хизмат қилади.

Лекин, мамлакатимиз солиқ назорати амалиётида аудит амалиётидан фойдаланилмайди. Мамлакатимизда солиқ назоратини ташкил этишда асосан ҳужжатли, бир марталик, назорат тартибидаги, таҳлилий текширувлар усуллари кенг қўлланилади. Шу сабабли ишда мазкур масалаларни тадқиқ қилишга асосий эътибор қаратилади.

Солиқ тўловчи субъект молиявий-хўжалик фаолияти назоратини унинг амалга оширилишига кўра таҳлилий, ҳужжатли, қисқа муддатли ва бир марталик назоратларга бўлиш мумкин (2-чизма):

2-чизма. Солиқ назорати турлари

Таҳлилий назорат — назорат субъекта фаолиятини унинг фаолиятига аралашувсиз, давлат солиқ идораларида солиқ тўловчи иштирокида унинг тақдим этган ҳисоботларини арифметик текшириш ва молиявий таҳлил эташдир.

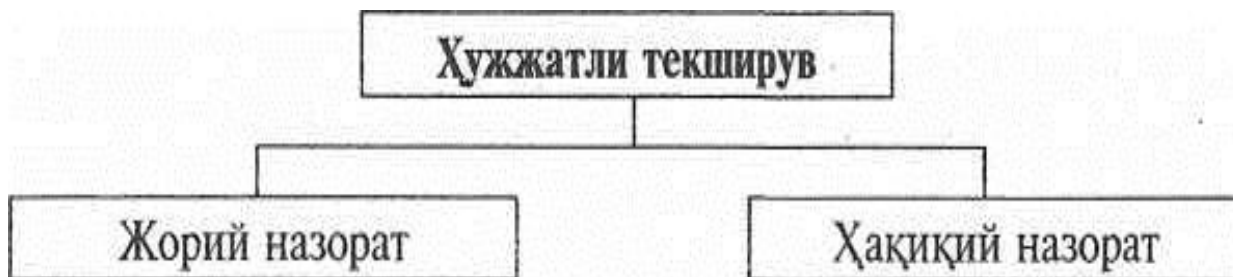
Ҳужжатли назоратда хўжалик юритувчи субъектлар хўжалик-молиявий фаолиятининг солиқ ва бошқа мажбурий ажратмалар билан боғлиқ барча соҳалари тўлиқ текширилади.

Қисқа муддатли текшириш — хўжалик юритувчи субъектнинг айрим

тармоқчалари ёки хусусий тадбиркор фаолиятини бир суткадан ортиқ бўлмаган муддатга аниқ мавзу бўйича текширишдир.

Бир марталик текширувда (рейд текшируви) якка тартибдаги меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлар томонидан солиқ қонунчилиги бажарилиши назоратдан ўтказилади.

Ҳужжатли солиқ назоратини ташкил этиш тартибига кўра жорий ва ҳақиқий назоратларга бўлиш мумкин (**3- чизма**).

3-чизма. Ҳужжатли солиқ назоратини ташкил этилиши бўйича гуруҳлаш.

Жорий назорат асосан қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- ҳужжатларга кўз югуртириш, мантиқан ва арифметик текширувдан ўтказиш;

- ҳужжатларга ҳуқуқий баҳо бериш;
- ҳужжатларни ҳўжалик жараёнида тузилиши зарур бўлган бошқа

ҳужжатлар билан солиштириб кўриш;

- ҳужжатлар асосида корхона фаолиятини иқтисодий таҳлил этиш.

Ҳақиқий солиқ назоратини амалга оширишда эса:

- солиқ тўловчиларнинг ҳисобда туришини бевосита текшириш;
- ҳужжатларни ўрганиш;
- аниқланган ҳолатлар бўйича тушунтиришлар олиш;
- гувоҳларни сўроқ қилиш;
- ҳудудлар ва предметларни кўрикдан ўтказиш;
- санокдан ўтказиш;
- мутахассисларни жалб этиш;

- экспертиза ўтказиш;
- солиқ тўловчи харажатларини даромадлари билан солиштириш

каби усуллар қўлланилади.

Солиқ назоратининг самараси унинг тартиб ва усулларини тўғри танлаш билан боғлиқдир. Чунки қисқа муддат ва кўп куч сарф этилмасдан кутилган натижага эришиш учун назоратнинг бир-бирига уйғун усулларини текширув пайтида танлай олиш зарур бўлади.

Солиқ назорати Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 25 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексини тасдиқлаш тўғрисида»ги ЎРҚ-136-сонли Қонуни билан тасдиқданган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексининг III-бўлим, 12-15-боблар, 67-105-моддалари асосида амалга оширилади.

Солиқ назорати қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

1. Солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш. Давлат солиқ хизмати органлари солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритади. Солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритиш уларни ҳисобга қўйиш ва улар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш орқали амалга оширилади. Солиқ тўловчи ҳисобга қўйилаётганда унга солиқ тўловчининг идентификация рақами берилади ҳамда солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисобга қўйиш маълумотлари Ўзбекистон Республикаси солиқ тўловчиларининг ягона реестрига киритилади. Ўзбекистон Республикаси солиқ тўловчиларининг ягона реестри Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан юритилади. Давлат солиқ хизмати органи томонидан солиқ тўловчига берилган идентификация рақами берилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ёки солиқ тўловчи бир вақтнинг ўзида давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида ҳисобга қўйилган ҳолда давлат рўйхатидан ўтказилган тақдирда, давлат рўйхатидан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома солиқ тўловчининг ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи ҳужжатдир.

2. Солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш. Солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш давлат солиқ хизмати органи томонидан ҳар бир солиқ тўловчи бўйича ҳамда у тўлаётган барча солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича, солиқ солиш объектлари ҳамда солиқ солиш билан боғлиқ объектлар тўғрисидаги маълумотлар базасини шакллантириш ва юритиш, шу жумладан электрон шаклда шакллантириш ва юритиш орқали амалга оширилади. Солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектлар тўғрисидаги маълумотлар базаси солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботларининг маълумотлари, Солиқ кодексининг 84-моддасида назарда тутилган органлар, ташкилотлар томонидан тақдим этиладиган маълумотлар, шунингдек давлат солиқ хизмати органлари бошқа манбалардан тўплаган, шу жумладан солиқ текширувлари вақтида тўплаган ахборотлар асосида шакллантирилади. Солиқ солиш объектлари ҳамда солиқ солиш билан боғлиқ объектлар тўғрисидаги маълумотлар базасини шакллантириш ва юритиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади.

3. Бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушаётган тушумларни ҳисобга олиш. Давлат солиқ хизмати органлари, божхона органлари ҳамда зиммасига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифаси юклатилган бошқа давлат органлари ҳамда ташкилотлари бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушумлар ҳисобини юритиши керак. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тушумини ҳисобга олиш бюджет классификациясига мувофиқ юритилади. Давлат солиқ хизмати органлари бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушумлар ҳисобини солиқ тўловчининг шахсий карточкасида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг, шунингдек пеня ва жарималарнинг ҳисобланган ҳамда тўланган суммаларини акс эттириш орқали юритади. Солиқ тўловчининг шахсий карточкаси солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ҳар бир тури бўйича очилади. Солиқ тўловчининг шахсий карточкасини

юритиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади. Божхона органлари товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали олиб ўтилиши муносабати билан тўланиши лозим бўлган бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджетга ҳамда давлат мақсадли жамғармаларига тушумлар ҳисобини Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси томонидан белгиланган тартибда юритади. Ундирилиши бошқа давлат органлари ва ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган айрим турдаги бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджетга тушумларни ҳисобга олиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади.

4. Камерал назорат. Камерал назорат солиқ тўловчи томонидан белгиланган тартибда тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботини, шунингдек солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати органидаги мавжуд бошқа ҳужжатларни ўрганиш ҳамда таҳлил этиш асосида амалга ошириладиган назоратдир. Камерал назорат солиқ тўловчининг ҳузурига бормасдан давлат солиқ хизмати органи жойлашган ерда амалга оширилади. Агар давлат солиқ хизмати органи томонидан камерал назорат жараёнида солиқ ҳисоботини тўлдиришда хатоликларга йўл қўйилганлиги ёки тақдим этилган солиқ ҳисоботидаги ва давлат солиқ хизмати органларидаги маълумотлар ўртасида зиддиятлар борлиги аниқланса, бу ҳақда солиқ тўловчига тегишли тузатишлар киритиш талаб қилинган ҳолда ёзма шаклда хабар қилинади. Солиқ тўловчи аниқлаштирилган солиқ ҳисоботини тақдим этиш учун назарда тутилган тартибда тегишли солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича тузатилган солиқ ҳисоботини ёхуд аниқланган тафовутларнинг асосини талабнома олинган кундан эътиборан ўн кунлик муддатда тақдим этиши шарт.

5. Накд пул тушумлари келиб тушишининг хронометражи. Солиқ тўловчининг нақд пул тушуми келиб тушишининг хронометражи хронометраж ўтказилган даврда ҳақиқатда келиб тушган нақд пул тушумини аниқлаш мақсадида ўтказилади. Накд пул тушуми келиб тушишининг хронометражи нақд ҳисоб-китоб асосида товарлар реализация қиладиган ёки хизматлар кўрсатадиган солиқ тўловчи ҳузурида бевосита товарлар реализация қилинадиган, хизматлар кўрсатиладиган жойда давлат солиқ хизмати органи томонидан ўтказилади. Накд пул тушуми келиб тушишининг хронометражини ўтказиш тўғрисидаги буйруқ солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш жараёнида солиқ тўловчи томонидан тушум миқдори камайтирилганлигини тахмин қилиш имконини берадиган тафовутлар аниқланган тақдирда, давлат солиқ хизмати органининг раҳбари ёки раҳбар ўринбосари томонидан қабул қилинади. Накд пул тушуми келиб тушишининг хронометражини ўтказиш тўғрисидаги буйруқда хронометраж ўтказиладиган солиқ тўловчи, хронометражни ўтказиш жойи ва муддати, хронометраж ўтказиладиган давр, хронометраж ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилинишига сабаб бўлган тафовут, шунингдек давлат солиқ хизмати органининг хронометраж ўтказадиган мансабдор шахслари албатта кўрсатилади. Накд пул тушуми келиб тушишининг хронометражи келиб тушаётган пул тушумини давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахслари томонидан кузатиш ва қайд этиш орқали ўтказилади. Хронометражни ўтказишга бошқа шахсларни, шу жумладан экспертларни жалб этишга йўл қўйилмайди. Накд пул тушуми келиб тушишининг хронометражини амалга ошириш жараёнида текширув ўтказишга, солиқ тўловчидан бирон бир ахборот ёки тушунтиришлар талаб қилишга, солиқ тўловчига нисбатан талаблар тақдим этишга ёки унинг фаолиятига бошқача тарзда аралашишга йўл қўйилмайди, бундан фискал хотирали назорат-касса машинасида сақланаётган хронометраж ўтказиладиган вақтга доир маълумотларни олиш мустасно. Давлат солиқ хизмати органининг мансабдор шахси нақд пул тушуми келиб тушишининг

хронометражи натижалари юзасидан маълумотнома тузади. Маълумотноманинг кўчирма нусхаси солиқ тўловчига топширилади. Нақд пул тушуми келиб тушишининг хронометражи натижаларидан фақат тақдим этилаётган солиқ ҳисоботи тўғрилигини таҳлил этиш учун, шунингдек солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектлар тўғрисидаги маълумотлар базасини юритиш учун фойдаланилади. Хронометраж натижаси солиқ тўловчини жавобгарликка тортиш учун асос бўла олмайди. Нақд пул тушуми келиб тушишининг хронометражини ўтказиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланади.

6. Солиқ текширувлари. Солиқ текшируви давлат солиқ хизмати органлари томонидан, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда эса, прокуратура органлари томонидан амалга ошириладиган солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг бажарилишини текширишдир. Солиқ текшируви солиқ тўловчининг молия-хўжалик фаолияти текшируви (тафтиши) ва қисқа муддатли текширув шаклида амалга оширилади. Солиқ тўловчининг молия-хўжалик фаолияти текшируви (тафтиши) солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш мақсадида солиқ тўловчининг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳужжатлари ҳамда бошқа ҳужжатларини ўрганиш ва таққослашдир. Қисқа муддатли текширув солиқ тўловчининг молия-хўжалик фаолиятини текшириш билан боғлиқ бўлмаган, унинг айрим операцияларининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқлиги текширувидир. Солиқ текширувлари қуйидаги турларга бўлинади:

- режали солиқ текшируви;
- режадан ташқари солиқ текшируви;
- муқобил текширув.

Солиқ тўловчи молия-хўжалик фаолиятининг режали солиқ текшируви (тафтиши) - текширувларни амалга оширишнинг назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи махсус ваколатли орган

томонидан тасдиқланган мувофиқлаштириш режаси асосида ўтказиладиган текширувдир. Солиқ тўловчи молия-хўжалик фаолиятининг режадан ташқари солиқ текшируви (тафтиши) қуйидаги ҳолларда ўтказиладиган текширувдир:

юридик шахс тугатилаётганда;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларидан келиб чиқувчи текширувларни ўтказиш зарур бўлганда;

давлат солиқ хизмати органига солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари солиқ тўловчи томонидан бузилганлиги ҳоллари ҳақида қўшимча маълумотлар тушганда.

Муқобил текширув - операциялар бирлиги туфайли ўзаро боғланган ва турли солиқ тўловчиларда бўлган ҳужжатларни таққослашдан иборат текширувдир. Муқобил текширув учинчи шахсларга нисбатан, агар солиқ текширувлари ўтказилаётганда давлат солиқ хизмати органида мазкур шахслар билан боғлиқ бўлган, солиқ тўловчи ўтказган операциялар солиқ бўйича ҳисобга олишда тўғри акс эттирилганлиги ҳақида қўшимча маълумот олиш зарурияти келиб чиқса, ўтказилади. Қисқа муддатли текширувлар режадан ташқари солиқ текшируви тарзида ўтказилади.

7. Фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллаш.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида нақд пулда ҳисоб-китоб қилиш билан товарларни реализация қилиш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш Назорат-касса машиналарининг давлат реестрига киритилган фискал хотирали назорат-касса машиналари мажбурий қўлланилган ҳолда амалга оширилади, бундан нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни, фаолиятининг ўзига хос хусусияти сабабли назорат-касса машиналарини қўлламасдан амалга ошириши мумкин бўлган айрим тоифадаги юридик ва жисмоний шахслар мустасно. Фаолиятининг ўзига хос хусусияти сабабли нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни назорат-касса машиналарини қўлламасдан амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган айрим тоифадаги юридик ва жисмоний

шахсларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланишга рухсат этилган Назорат-касса машиналарининг давлат реестри Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган тартибда шакллантирилади. Фискал хотирали назорат-касса машинаси техник жихатдан вақтинча носоз бўлган ёки электр энергияси бўлмаган тақдирда нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишни харидорларга қвитанциялар, чипталар, талонлар ёки чекка тенглаштирилган, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланадиган шаклдаги қатъий ҳисобдаги бошқа ҳужжатларни бериш орқали амалга оширишга йўл қўйилади. Фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллашда қуйидагилар мажбурий ҳисобланади:

1) фискал хотирали назорат-касса машинасини фаолият амалга оширилаётган жойдаги давлат солиқ хизмати органларида фискал хотирали назорат-касса машинасининг рўйхатдан ўтказиш карточкаси берилган ҳолда рўйхатдан ўтказиш;

2) фискал хотирали назорат-касса машиналарига техник хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш;

3) фискал хотирали назорат-касса машиналарининг чекини истеъмолчига бериш;

4) давлат солиқ хизмати органлари мансабдор шахсларининг фискал хотирали назорат-касса машинасини текширишига рухсат этиш.

Фискал хотирали назорат-касса машиналарининг қўлланилиш тартибига риоя этилиши устидан назорат давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Солиқ текширувлари ўтказилаётганда давлат солиқ хизмати органлари фискал хотирали назорат-касса машиналарида сақланаётган маълумотлардан фойдаланишга ҳақли.

Фискал хотирали назорат-касса машиналарининг қўлланилиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

8. Акциз тўланадиган айрим турдаги товарларни маркалаш, шунингдек айрим корхоналарда молия инспектори лавозимини жорий этиш. Тамаки ва алкогольли маҳсулотлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда ҳамда шартларда акциз маркаси билан тамғаланиши керак, пиво бундан мустасно. Акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчилар ва импорт қилувчилар ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган акциз тўланадиган товарларни акциз маркаси билан тамғалаш учун масъулдир. Акциз тўланадиган айрим турдаги товарларни тамғалаш қоидаларига риоя этилиши устидан назоратни давлат солиқ хизмати органлари ва давлат божхона хизмати органлари амалга оширади. Акциз солиғини тўловчи корхоналарда ва бошқа айрим корхоналарда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг молия инспектори лавозими жорий этилиши мумкин. Молия инспектори лавозими жорий этиладиган корхоналар рўйхати ва унинг фаолиятини амалга ошириш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

9. Давлат даромадига қаратилган мол-мулкни реализация қилишдан тушадиган пул маблағлари давлат даромадига ўз вақтида ва тўлиқ тушишини назорат қилиш. Давлат солиқ хизмати органлари давлат даромадига қаратилган мол-мулкни реализация қилишдан тушадиган пул маблағларининг давлат даромадига ўз вақтида ва тўлиқ тушиши устидан назоратни амалга оширади.

10. Бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифасини амалга оширадиган давлат органлари ва ташкилотлар устидан назорат қилиш. Давлат солиқ хизмати органлари бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифасини амалга ошираётган давлат органлари ва ташкилотлари устидан бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ундириб олинishi ҳамда бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига ўз вақтида ўтказилиши бўйича назоратни амалга оширади.

Мол-мулк солиғи солиқ тизимида муҳим аҳамиятга эга. Мазкур солиқ тури ўзининг солиқ солиш базаси, солиқларни ҳисоблаш ва уларни бюджетга тўлаш тартиблари билан ўзига хос жиҳатларга эга. Мол-мулк солиғининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги аҳамияти йилдан-йилга ортиб бормоқда. Биринчидан, мол-мулк солиғи давлат бюджети даромад қисмини шакллантиришда фаол иштирок этади. Унинг давлат бюджетини солиқли даромадлари таркибидаги салмоғи сўнгги беш йилда ўртача 3,024 %ни ташкил қилган (4-жадвал).

4-жадвал

**Ургут бюджети даромадлари таркибида мол-мулк солиғининг
улуши²⁰ (фоизда)**

Кўрсаткичлар	2012	2013	2014	2015	2016
Давлат бюджетининг мақсадди жамғармаларисиз жами	100,00	100,00	100,0	100,00	100,00
Тўғри солиқлар	26,08	26,20	25,21	26,22	20,41
Мол-мулк солиғи ва ресурс тўловлари	15,05	14,27	13,32	14,96	11,85
Мол-мулк солиғи	2,70	3,03	3,11	3,31	2,97
Ер солиғи	2,32	2,14	2,16	2,57	1,74
Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	9,64	8,71	7,69	8,68	6,80
Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	0,39	0,38	0,35	0,39	0,33

Таҳлил учун танланган даврда Ургут туман бюджетининг солиқли даромадлари, жумладан мол-мулк солиғидан йиғилган даромадлар йилдан йилга ўсиб бориш тенденциясига эга бўлган.

Мол-мулк солиғи тушумининг мутлақ миқдордаги қиймати ортиб боришига қарамасдан, унинг Ургут туман бюджетининг мақсадли жамғармаларисиз жами даромадларидаги фоиздаги салмоғи нобарқарорлик тенденцияга эга бўлган. Жумладан, 2012 йилга бориб у 2,7 фоизни ташкил этган. 2013 йилда ушбу кўрсаткич 3,03 фоизни ташкил этган ва камайиш тенденцияга эга бўлган. 2016 йилда мол-мулк солиғининг Давлат

²⁰ Ургут туман ДСИ маълумотлари бўйича

бюджетининг мақсадли жамғармаларисиз жами даромадларидаги улуши 2,54 фоизни ташкил қилган.

2.3. Солиқ ҳуқуқбузарликларининг турлари ва шакллари

Солиққа доир ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни белгилаш учун ушбу тушунчага таъриф бериш мақсадга мувофиқдир. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин.

Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик - содир этилган ҳуқуқбузарлик учун солиқ тўловчига молиявий санкциялар қўллаш ҳамда ҳуқуқбузар шахс ёхуд ҳуқуқбузарлик субъектлари мансабдор шахсларини маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортишдир.

Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарлик солиқ қонунчилигини турли шаклда бузиш йўллари орқали содир этилади. Бу турдаги ҳуқуқбузарликлар солиқларни нотўғри ҳисоблаш, уларни ўз муддатида ва тўлиқ бюджетга тўламаслик, яъни солиқ тўловчиларнинг солиқларни тўлашдан қасддан бўйин товлаши каби ҳаракатлари орқали содир этилади. Бу турдаги ҳуқуқбузарликлар моҳиятини очишда уларни таснифлаб олиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Содир этилган ҳуқуқбузарликларни унинг иқтисодий мазмуни бўйича қуйидаги уч турга бўлиш мумкин:

- **солиқлар ва бошқа тўловларни ҳисоблашга доир;**
- **солиқ ва бошқа тўловларни ундириш ҳамда бюджетга тўлашга доир;**
- **банкларнинг солиқ тўловчилар маблағларининг бюджетга белгиланган тартибда ўтказилишига доир сабаблар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар.**

Таъкидланган ҳуқуқбузарликлар янада чуқурроқ таҳлил қилинса, уларнинг турли шаклда содир этилганлишга гувоҳ бўламиз. Солиқ ва бошқа

тўловларни ҳисоблаш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни уларни содир этиш йўналиши бўйича қуйидагача таснифлаш мумкин (**4-чизма**):

4-чизма. Солиқларни ҳисоблаш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни таснифлаш.

Таъкидланган ҳуқуқбузарликларнинг ҳар бирини содир этиш характериға кўра ҳам бир неча турларға бўлиш мумкин.

Жумладан, солиқ базасини яшириш ёхуд солиқ объектини камайтириш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар:

- солиқ солиш базасини яшириш;
- солиққа тортиладиган даромадни камайтириш;
- солиққа тортиладиган бошқа объектларни яшириш.

Солиқ объекти ҳисобини юритиш тартибини бузишға оид ҳуқуқбузарликлар:

- солиқ объектини ҳисобға олмаслик;
- солиқ объектининг ҳисобини юритмаслик натижасида даромадларни камайтириш;
- солиқ объекти бўйича ҳисоб-китоб ишларини белгиланган тартибда юритмаслик натижасида даромадни камайтириш ёки яшириш.

Солиқ органларига ҳисоботлар тақдим этиш тартибини бузиш орқали ҳуқуқбузарлик содир этиш:

- солиқ органларига ҳисоб-китоб ва ҳисоботларни тақдим этмаслик;
- солиққа оид ҳисоб-китоблар ва ҳисоботларни белгиланган муддатдан кеч ҳамда ўзгартирилган шаклларда тақдим этиш.

Солиқлар тўлаш тартибини бузиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар эса:

- солиқ тўловчининг солиқларни тўлаш юзасидан берилган топшириқларни ёхуд солиқ органининг қонуний тўлов талабномасини бажармаслик;

- солиқ ва тўловларни тўлаш муддатини кечиктириш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларга ажратиш мумкин.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш, тадбиркорлик фаолияти билан ноқонуний фаолият кўрсатиш, нақд пул обороти бўйича белгиланган тартибларни бузиш, ноқонуний акциз маркасиз алкоголь, тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш, сотиш каби ҳуқуқбузарликлар ҳам солиққа доир ҳуқуқбузарлик таркибига киритилган.

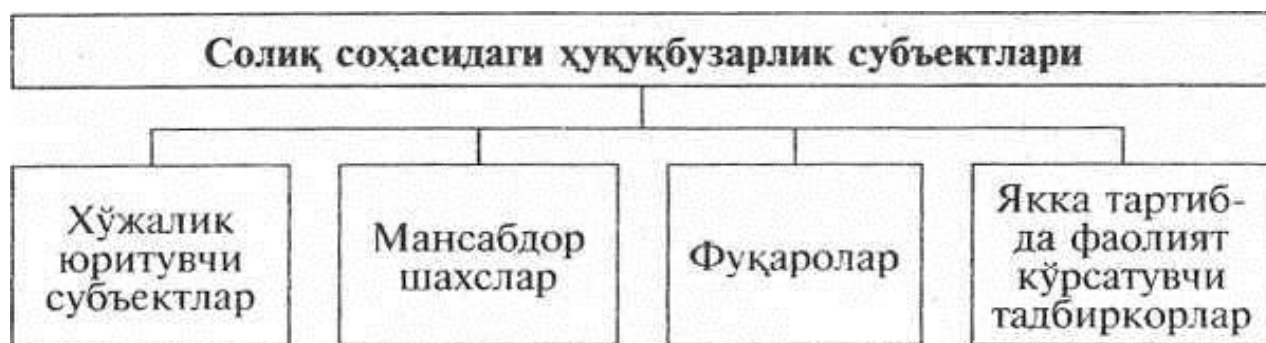
Чунки мазкур ҳуқуқбузарликларни содир этишдан мақсад назорат қилинмайдиган даромад олиш бўлиб, унинг натижасида давлат бюджетига катта зарар етказилади.

Худди шунингдек, бу турдаги ҳуқуқбузарликлар бозор иқтисодиётининг асосий талаби бўлган истеъмол бозоридаги қонуний рақобатга путур етказди.

III Боб. Давлат солиқ нозоратини ташкил этишни такомиллаштириш йўллари ва истиқболлари

3.1. Хўжалик юритувчи субъектлар бўйича ҳуқуқбузарлик субъектларини текшириш

Солиқ тўғрисидаги қонунларни бузганлик учун хўжалик юритувчи субъектлар, уларнинг мансабдор шахслари, фуқаролар ва якка тартибда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлар ҳуқуқбузарлик субъектлари бўлиши мумкин. Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарлик субъектларининг умумий таснифини қуйидаги чизма орқали ифодалаш мумкин (5-чизма):

**5-чизма. Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарлик субъектларининг
умумий таснифи**

Таъкидланган субъектларнинг ҳар бири ўз навбатида бир қатор ташкилий-ҳуқуқий шаклдан иборатлиги сабабли уларни ҳам гуруҳлаб олиш мумкин.

Хўжалик юритувчи субъектларни ташкилий-ҳуқуқий шакллари бўйича қуйидаги чизма ёрдамида таснифлаш мумкин (6-чизма):

6-чизма. Хўжалик юритувчи субъектлар бўйича ҳуқуқбузарлик субъектларининг таснифи

Жисмоний шахслар, резидентлар солиқ қонунчилигига мувофиқ белгиланган тартиб ва муддатларда солиқ органларига ҳисоботлар тақдим этиб боришлари зарур. Жумладан:

- фуқаролар ўтган йил учун жорий йилнинг 1 апрелигача;
- ажнабий жисмоний шахслар - резидентлар республикага келган кунидан бошлаб бир ой муддат ичида тахминий даромади тўғрисида, календарь йилининг ичида фаолиятини тўхтатиб, республикадан кетмоқчи бўлса - республикадан кетишидан бир ой олдин, доимий фаолият юритаётган бўлса - ўтган йил учун жорий йилнинг 1 апрелигача;
- якка тартибда тадбиркорлик билан шуғулланаётган фуқаролар йил якуни бўйича кейинги йилнинг 15 январигача белгиланган тартибда давлат солиқ органларига ҳисобот топширишлари зарур.

Жисмоний шахслар, резидентлар ушбу солиқ тури бўйича ҳисобланган солиқларни ўз муддатида тўламаганда, солиқлар бўйича белгиланган муддатларда ҳисоботларни топширмаганларида ёки умуман топширмаганларида ҳуқуқбузарлик субъекта сифатида намоён бўладилар.

Бундан ташқари, бозор иқтисодиёти фуқароларга хўжалик юритувчи субъект сифатида рўйхатдан ўтмасдан ўз мулкани ишлатиб, қўшимча

даромад олиш имкониятини берди. Тадбиркорлик субъектининг бу тури юридик шахс ҳуқуқий мақомига эга бўлмай, якка тартибдаги тадбиркорлик фаолият билан шуғулланувчи ёки юридик шахс ҳам бўлиши мумкин.

Якка тартибда тадбиркорлик билан шуғулланувчи фуқаролар қонунлар асосида давлат ва солиқ органларида рўйхатдан ўтмаганда, белгиланган миқдорда ва муддатда солиқларни бюджетга тўламаганда ҳамда давлат солиқ хизмати органларига белгиланган муддатда ва тартибда ҳисоботлар тақдим этмаганда ёки солиққа доир муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларга зид фаолият юритганда солиққа доир ҳуқуқбузарлик субъекти ҳисобланади.

Банклар солиққа доир ҳуқуқбузарликлар субъекти сифатида икки хил вазиятда намоён бўладилар.

Биринчидан, банклар солиқ тўловчилар сифатида ҳуқуқбузарликлар субъекти бўлади. Бунда улар Солиқ кодексига мувофиқ белгиланган солиқ ва тўловларни ўз фаолиятлари натижасида олган даромадлари ҳисобидан бюджетга тўловчи сифатида намоён бўлади. Улар мазкур солиқ ва тўловларни ҳисоблаш, тўлаш ва белгиланган тартибда ҳисоботларни топшириш борасидаги мажбуриятларини бажармаганда, кечикиб бажарганда ва тўлиқ бажармаган пайтда ҳуқуқбузарлик субъектлари бўладилар.

Иккинчидан эса, хўжалик юритувчи субъектлар маблағларидан солиқ ва бошқа тўловларни давлат солиқ органлари талабномалари асосида давлат бюджетига ундирилишини бажарувчи, яъни солиқ йиғувчилар сифатидаги мажбуриятларини етарли тарзда бажармаганда, хўжалик юритувчи субъектлар маблағларини амалдаги қонуности ҳужжатлар асосида тақсимлаш тартибини бузганда ҳуқуқбузарлик субъектлари сифатида намоён бўладилар.

Шундай қилиб, солиққа доир ҳуқуқбузарликлар у ёки бу тарзда намоён бўладики, уларни бартараф қилиш бугунги кунда ўта долзарб масаладир.

3.2. Хўжалик субъектларини солиққа тортиш муаммолари ва уларни бартараф этиш имкониятлари

Давлат солиқ хизмати органларининг асосий вазифаларидан бири солиқ тўловчилар ва солиқ объектларини назорат қилиш бўлса, яна бир вазифаси - бу давлат бюджетига ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда, тушушини таъминлашдир.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда солиқ тўловчиларнинг бюджет олдидаги мажбуриятларини тўлиқ бажрилишини назорат қилиш ҳамда улар фаолиятини қўллаб-қувватлаш давлат сиёсатининг муҳим вазифалардан ҳисобланади. Солиқ назорати йилдан-йилга такомиллашиб, тартибга солиниб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов ўз маърузаларида “Энди микрофирмалар, кичик корхона ва фермер хўжаликлари фаолияти тўрт йилда бир марта, бошқа хўжалик субъектлари фаолияти эса уч йилда бир марта режали тартибда текширилади ва бундай текширувлар фақат Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича республика кенгаши қарорига асосан амалга оширилади.

Бу борада молиявий-хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган режали текширувларни амалга ошириш муддати 30 календарь кунидан 10 календарь кунига қадар қисқартирилди. Шунини қайд этиш керакки, бу нормалар хусусий банк ва молия институтларига ҳам тегишлидир”²¹ деб таъкидлаб ўтди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 майда “Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, www.xs.uz, 2016 йил 18 январь

химоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4725-сонли Фармони қабул қилинди ва чора-тадбирлар дастури тасдиқланди.

Дастурга киритилган чора-тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш учун шахсий жавобгарлик масъул ижрочилар - тегишли вазирликлар, идоралар, суд, ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва назорат қилувчи органлар раҳбарларига, жойлардаги давлат ҳокимияти органларига юклатилди.

Фармонга мувофиқ 2015 йилнинг 1 июлидан бошлаб:

микрофирмалар, кичик корхоналар ва фермер хўжаликлари фаолиятига оид барча текширувлар режали тартибда назорат органлари томонидан тўрт йилда бир мартадан, бошқа хўжалик субъектларида эса фақат Ўзбекистон Республикаси Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгаши қарорига асосан уч йилда бир мартадан кўп бўлмаган тартибда амалга оширилиши;

молия-хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган режали текширувлар ўтказиш муддати 10 календарь кунидан ошмаслиги;

тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини режали текширишлар фақат сўнгги текширувдан кейинги даврни қамраб олишлиги;

қўзғатилган жиноий ишлар муносабати билан хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан хўжалик юритувчи субъект жалб этган адвокатлар иштирокида (хўжалик юритувчи субъект томонидан ушбу ҳуқуқнинг рад этилиш ҳолатлари бундан мустасно) амалга оширилиши;

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 184-моддасида назарда тутилган жиноятни (солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш) биринчи марта содир этган, жиноят аниқлангандан кейин 30 кун ичида давлатга етказилган зарарни тўлиқ қоплаган, пеня ва бошқа турдаги молиявий санкцияларни-тўлаган шахсга

нисбатан жиноий иш қўзғатилмайди ва у жавобгарликдан озод қилиниши тартиби ўрнатилиши белгилаб қўйилди.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов ўз маърузаларида қуйидагиларни эътироф этди: “Жаҳон банкининг маърузасида Ўзбекистон кейинги йилларда тадбиркорлик фаолияти учун ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг яхши натижаларга эришган дунёдаги ўнта давлат қаторидан жой олгани қайд этилган.

Ана шу йўналишдаги ислохотлар натижасида ялпи ички маҳсулотимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 2000 йилдаги 31 фоиздан бугунги кунда 56,7 фоизга етгани ёки 1,8 баробар ошганини алоҳида таъкидлашни истардим. Ҳозирги пайтда ушбу соҳада жами саноат маҳсулотларининг учдан бир қисми, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 98 фоизи ишлаб чиқарилмоқда. Иш билан банд жами аҳолимизнинг 77 фоиздан ортиғи - шунга эътибор беринг - мазкур тармоқда меҳнат қилаётгани, ўз пешона тери билан нафақат ўз оиласини боқаётгани, балки мамлакатимиз бойлигига бойлик қўшаётгани, аввало, мустақиллик бизга очиб берган имкониятларнинг яққол исботи, десам, айни ҳақиқатни айтган бўламан”.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, бухгалтерия ҳисоби субъектлари сифатида қуйидагилар эътироф этилади, жумладан, Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, Ўзбекистон Республикасида рўйхатга олинган юридик шахслар, уларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳамда ундан ташқарида жойлашган шўъба корхоналари, ваколатхоналари, филиаллари ва бошқа таркибий бўлинмалари бухгалтерия ҳисоби субъектларидир.

Юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек чет эл юридик шахсларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ваколатхоналари, филиаллари ва бошқа таркибий

бўлинмалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳисоб юритади ҳамда ҳисобот тақдим этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонунида солиқ назорати тушунчасига изоҳ берилган бўлиб, унда “Солиқ назорати солиқ тўловчиларни, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олишнинг, шунингдек, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилишнинг ягона тизимидан иборат” дейилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 21 майдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси тўғрисида Низом” га кўра Давлат солиқ қўмитасининг асосий вазифаларига давлат солиқ сиёсатини амалга ошириш ва солиқ қонунчилигига, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисобланишига, тўлиқ ва ўз вақтида тўланишига риоя қилиниши юзасидан таъсирчан назоратни таъминлашдир.

Бундан ташқари, аудиторлик ташкилотлари, солиқ маслаҳатчилари ташкилотлари, молиявий хизмат кўрсатувчи консалтинг фирмалари ҳам солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўғри ва тўлиқ ҳисобланиши бўйича юридик шахсларга хулоса, маслаҳат, кўрсатма бериб борадилар.

3.3. Давлат солиқ назорати ташкил этишни такомиллаштириш йўллари

Солиқ тизимининг асосий ва ажралмас қисмларидан бири бу - солиқ назорати бўлгани учун сўнгги йилларда республикамизда солиқ назоратига жиддий эътибор берилмоқда.

Текширишлар сонининг қисқартирилиши натижасида солиқ тўловчиларнинг солиқ қонунчилигига тўлиқ риоя қилишда солиқ

назоратининг саралаш шаклларида бири - камерал назоратнинг аҳамияти янада ошиб боради.

Солиқ кодексининг 70-моддасида камерал назоратга қуйидагича таъриф берилган:

“Камерал назорат солиқ тўловчи томонидан белгиланган тартибда тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботини, шунингдек, солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати органидаги мавжуд бошқа ҳужжатларни ўрганиш ҳамда таҳлил этиш асосида амалга ошириладиган назоратдир”.

Ривожланган давлатлар тажрибасидан маълумки, тегишли органлар солиқ тўловчиларни камерал назорат орқали ёки солиқ аудити орқали назорат қилиб борадилар, жиддий қоидабузарликлар ёки тафовутлар аниқланган ҳолатлардагина солиқ ҳужжатли текширувлари ўтказилади. Бу эса солиқ тўловчиларнинг фаолиятига ноқонуний аралашувлар ва турли тўсқинликларни олдини олади.

Солиқ кодексида назарда тутилган солиқ назорати шаклларида ҳисобланган камерал назорат ва солиқ текширувларини фарқли жиҳатлари қуйидаги (3-жадвал)да акс этган.

3-жадвал

Камерал назорат ва солиқ текширувларини солиштирма жадвали²²

Солиқ назорати шакли	Ўтказиш учун асос	Ўтказиш жойи	Текшириш якунлари бўйича	Хато ва камчиликларни бартараф этилиши
Солиқ текширувлари	Буйруқ асосида	Солиқ тўловчининг ҳузурида	Далолатнома тузилади	Текшириш якунлари бўйича тузатилади
Камерал назорат	Функционал вазифа	ДСХ органларида	Хулоса қилинади	Тузатиш учун ёзма шаклда хабар қилинади

²² Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, камерал назорат ўтказиш, учун буйруқ чиқарилмайди, солиқ тўловчининг ҳузурига борилмайди, аниқланган тафовутлар бўйича солиқ тўловчи огоҳлантирилади ва хато ҳамда камчиликлар бартараф этилган ҳолларда солиқ тўловчига тегишли чоралар кўрилмайди.

Самарали солиқ текширувларини амалга оширишда камерал назорат катта ўрин тутди. Биринчидан, солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботи, шунингдек, солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати органидаги мавжуд бошқа ҳужжатлар ўрганилади ҳамда таҳлиллар қилинади, маълумотларнинг ишончилигига баҳо берилади, иккинчидан, камерал текширув натижасида солиқ тўловчиларнинг солиқ қонунчилигига риоя этмасликлари ҳамда тақдим этилган маълумотларнинг ишончсизлиги аниқланган ҳолатлардагина ҳужжатли текширув ўтказиладиган солиқ тўловчилар аниқланади. Бу эса хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига ортиқча аралашмасликка замин яратади.

Биргина 2015 йил давомида қўшимча манбалар асосида бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига жалб қилинган маблағларнинг 57,9 фоизи камерал назорат асосида ўтказилган камерал текширув натижаларига тўғри келган бўлса, ҳужжатли текширувлар асосида эса 36,7 фоиз, жисмоний шахсларнинг тақдим этган декларациялари натижалари бўйича 3,2 фоиз, маъмурий жарималар натижалари бўйича 2,2 фоизни ташкил этган.

Ўзбекистан Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов ўз маърузасида “Давлат органлари ва тадбиркорлик субъектлари ўртасида ўзаро муносабатларнинг бевосита электрон шакллари жорий этилгани туфайли 2015 йилда 42 минг 800 та тадбиркорлик субъекти Интернет тармоғи орқали Ягона интерактив давлат хизматлари порталида рўйхатга олинган. Улар 260 турдаги интерактив хизматлардан фойдаланиш имкониятига эга. 2013-2014 йилларда тадбиркорлар ва фуқароларга 102

мингдан ортиқ хизмат кўрсатилган бўлса, 2015 йилда бу кўрсаткич 420 мингдан ошди. Бугунги кунда солиқ ва статистика ҳисоботлари 100 фоиз электрон шаклда Интернет тармоғи орқали тақдим этилмоқда,”[5] деб таъкидлаб ўтди.

Ҳозирги кунда солиқ тўловчи томонидан интернет тармоғи орқали тақдим этилаётган ҳисоботлар камерал текширув ўтказиш учун бирмунча қулайликларни келтириб чиқаради, биринчидан, солиқ тўловчи маълум реквизитларни тўлдирмаса, ҳисобот юборилмайди, иккинчидан, маълумотлар киритилса, арифметик ҳисоб мустақил бажарилади.

IV Боб. Ургут тумани ДСИда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ҳолати ва самарали ташкил этиш йўллари

4.1. Ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг аҳамияти

Ватанимиз миллий давлатчилиги ва иқтисодий мустақиллиги, кудратли интеллектуал салоҳиятининг юксак бўлишида сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва маърифий йўналишларда олиб борилаётган кенг камровли тадбирлар мажмуасида, аҳоли ва ҳудудларни турли вазиятлардан муҳофаза қилиш, инсон хавфсизлиги ва саломатлигини сақлаш алоҳида ўрин тутаяди, шунинг учун ҳам бу соҳа миллий давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Биринчи Президентимиз И.А. Каримов мазкур масаланинг долзарблигига алоҳида эътибор бериб, республикаимиз мустақиллигининг дастлабки йиллариданоқ «Сиёсатимизнинг асл моҳияти аҳоли хавфсизлигини таъминлаш, уларни турли хил офатлар ва фавқулодда вазиятлардан ҳимоя қилишдир» деб алоҳида таъкидлаб келмоқдалар.

Шунинг учун фуқароларни турли бўладиган таъсирлардан сақлаш ҳозирги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланса, худди шундай бизнинг ўлкаимиз табиий офатлар (ер силкиниши, эр сурилиши, сел, сув тошқини ва ҳ.к.) бўлишига мойил ўлка бўлганлигидан ҳамда техноген авариялар ва экологик мувозанатни бузилиши натижасида унинг оқибатларидан, фуқаролар меҳнат муофазасини, халқ хўжалиги тармоқларини, моддий ресурсларни, техникаларни ва табиатни асраш, зарар кўрган ҳудудларда қутариш – тиклаш ишларини олиб бориш ҳам жуда муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Юқоридаги вазифаларни ҳал қилишда Ўзбекистон минтақаси учун хос бўлган табиий офатларни, ишлаб чиқариш аварияларини ва юзага келадиган экологик вазиятларни фуқаро ҳаёт фаолиятидаги меҳнат хавфсизлигини чуқур таҳлил этиш натижасидагина ҳар қандай вазиятлардаги моддий, маънавий йўқотишлар кўламини қисқартиришга эришиш мумкин.

Инсон ва табиат жамият ўртасидаги муносабатда ҳам, инсон табиатнинг қонунлари ва ундан келиб чиқадиган кўпгина ҳодисаларнинг олдида жамиятларнинг ўртасида ёки бошқа сабаблардан келиб чиқадиган вазиятларда ҳозирда инсон ожизлик қилиши мумкин.

4.2. Ургут тумани ДСИда ходимлари меҳнат ва ёнғин хавфсизлиги доирасидаги чора – тадбирлари

Саноатнинг барча тармоқларида ходимлар саломатлигини ҳимоя қилиш, меҳнат шароитларини яхшилаш ва техника хавфсизлигини таъминлашга доир омилларини излаб топиш, меҳнатни самарали ижодга айлантириш жамиятимизнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ходимларнинг саломатлигини сақлаш касб касалликлари ва заҳарланишларнинг олдини олишда, шунингдек уларни камайтиришда, ишга қабул қилишдан олдин ўтказиладиган тиббий кўрик ҳамда ишлаб чиқаришда зарарли, нохуш меҳнат шароитларида ишлаётган ходимларни даврий кўриктан ўтказиб туриш чора-тадбирлар ичида муҳим ўрин тутди.

Бироқ, кўлга киритилган катта ютуқларга қарамай, бозор муносабатларига ўтиш шароитларида, кичик корхоналар кўпаяётган бир пайтда (бу эрда меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларига амал қилмаслик ҳоллари рўй бермоқда) қишлоқ хўжалиги ва саноатда машғул бўлган ходимларга кўрсатаётган соғлиқни сақлаш ходимларига қўйилаётган талаблар пасайгани йўқ. Бу айниқса, ходимларни ишга киришдан олдин дастлабки ва даврий тиббий кўриклардан ўтказиш тизимини такомиллаштириш муаммосига тааллуқлидир, уларнинг нечоқлик сифатли ўтказилиши, умумий ва касб касалликларида профилактика чора-тадбирларини мақсадга мувофиқ йўналтирилган даражасига бўлиқ бўлади.

Умумий ва касб касалликларини, бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш, ходимлар меҳнатини муҳофаза қилишни таъминлаш мақсадида бу кўрикларнинг паст савияда ўтказилиши келгусида сурункали

касалликларнинг тез-тез учраб туришининг кўпайиб кетишига олиб келиши мумкин, бу эса ўз навбатида ишлаш унумдорлигининг пасайишига, иқтисодий куч-қувватларнинг сусайишига олиб боради, яъни салбий ижтимоий оқибатларга сабаб бўлади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон саноатида, қурилишда ва қишлоқ хўжалигида 3 млн. дан ортиқ одам ишлайди, улардан 1 млн. нохуш ва зарарли меҳнат шароитларида, шу жумладан 200 минг аёл ишламоқда. Кўп корхоналарда асосий касб гуруҳларида зарарли ва хавфли ишлаб чиқариш омиллари (шовкин, тебраниш, кимёвий бирикмалар ва ҳоказолар)га кўйиладиган рухсат этувчи гигиеник қоидаларнинг бузилишига йўл кўйилмоқда. Бу эса касбдан касалланишнинг асосий негизини кўп жиҳатдан ишга вақтинча қобилятсизликка алоқадор касалликларни келтириб чиқаради.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш керакки, баъзи бир саноат корхоналарида меҳнат шароитлари ва касбдан касалланишнинг ҳақиқий аҳволи санитария-эпидемиология хизмати томонидан кўриладиган чораларнинг этарлича самарали бўлмаслигидан ва ходимларнинг касбдан касалланишини муҳофаза қилиш борасида ўз касб бурчини принципиал ва пухта бажармаслигидан далолат беради.

Мана шу вазифаларни муваффақиятли олиб бормай туриб, зарарланган ҳудудларда, объекларда мўтадил ҳаёт фаолиятини яратиб бўлмайди. Бу ишларни давлат органлари орқали, фуқаро муҳофазаси бошчилигида бутун ҳалқ ёрдамида амалга оширилади.

Раҳбарлар таркибини, тузилмалар ва аҳолини ўқитишда уларни амалий машғулотларга жалб қилиш катта аҳамиятга эга. Амалий машғулотлар раҳбарлар таркибини, Фуқаро муҳофазаси(ФМ)²³ кучларини ва аҳолини ФМ вазифаларини бажаришга тайёрлашнинг юқори ва фаол шакли ҳисобланади. Амалий машғулотларда тузилмаларга кирган фуқароларнинг аниқ ва тартибли ҳаракатлари, турли хил жихозлар, асбоб-ускуналар,

²³ Фуқаро муҳофазаси кейингиларда-ФМ

техникалардан фойдаланиш услублари ўрганилади, алоқа ва тузилмаларни бошқариш масалалари ишлаб чиқилади.

Ёнғин халқ хўжалигига катта моддий зарар келтиради. Бир неча минут ёки соат ичида жуда катта миқдордаги халқ бойликлари ёниб кулга айланади. Ёнғин вақтида ажралиб чиқадиган тутун, карбонат ангидрид ва бошқа зарарли ҳид ҳамда газлар атмосферага кўтарилиб, хавонинг таркибини бузади. Бундан ташқари, кишиларнинг жароҳатланишига, ҳатто ўлимига сабаб бўлади. Буларнинг ҳаммаси, ёнғинга қарши кураш тадбирлари ва ишларнинг хавфсиз бажариш усуллари меҳнат муҳофазаси билан биргаликда ўрганишни тақозо қилади.

Ҳозирги вақтда республикамиз ташкилот ва корхоналарида ёнғин хавфсизлигини камайтириш борасида бир қатор ишлар амалга оширилган. Хусусан, корхоналарда ёнғин чиқиш хавфи камайтирилган ва бутунлай хавфсиз ишлайдиган электр ускуналари ишлатилмоқда. Ўт ўчиришнинг механизациялашган ва автоматлашган тизимлари тобора кенгрок қўлланилмоқда.

Лекин, ёнғин чиқишининг олдини олиш ва ўт ўчиришда асосий масъулият кишилар зиммасига тушишини ҳамда уларнинг ёнғинни ўчириш техникасининг барча талабларини тўлиқ бажарқилишига боғлиқ эканлигини унутмаслик керак. Ташкилот ва корхоналарда бу тадбирлар тартибли равишда, ёнғин техникаси ҳақидаги низом, ёнғин хавфсизлиги қоидалари, йўриқнома ва бошқа ҳужжатлар асосида олиб борқилиши шарт.

Республикамизнинг ҳар бир фуқароси жамоат ва давлат мулкини кўз қорачиғидай сақлаши, асраб авайлаши, уни бойитиш ҳақида қайғуриши керак. Шунинг учун корхоналарда ёнғиннинг олдини олиш ва ўт ўчириш тадбирлари кенг жамоатчиликка суянган ҳолда олиб борилади. Ёнғин муҳофазасини ташкил қилиш касбий ва ихтиёрий турларга бўлинади.

Касбий ёнғин муҳофазаси ўз навбатида ҳарбийлаштирилган (йирик шаар ва муҳим объектларга хизмат кўрсатади), ҳарбийлаштирилмаган (шаҳар марказлари ва йирик саноат объектларига хизмат кўрсатади) ва тармоқ

(айрим бирлашма ва корхоналарга хизмат кўрсатилади) турларига бўлинади.

Ёнғин хавфи кам бўлган ҳамда кичикроқ корхона ва муассасаларда ёнғин муҳофазаси ва объектни қўриқлаш хизмати биргаликда қўшиб олиб борилади. Корхоналарда ёнғин муҳофазасини ташкил қилиш ва ёнғин чиқишини огоҳлантириш ўт ўчириш техникаси ҳамда қуролларини алоқа ва ўчириш воситаларини жанговар ҳолатда сақлаш, ёнғин чиққан тақдирда уларни ўчиришда фаол қатнашиш, хал мулкани асраб-авайлаб сақлаш борасида тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб боришни тақозо этади.

Сех, лаборатория, бўлим, омборхона, устахоналардаги ёнғин хавфсизлиги учун жавобгарлик, уларнинг раҳбарлари ёки шу раҳбарлар вазифасини бажариб турган кишилар зиммасига юклатилади.

Республикамизда шаҳарлар, қишлоқлардаги аҳоли зинч яшайдиган жойлар ва халқ хўжалиги объектларининг ёнғин муҳофазасини мустакамлаш учун ёнғинга қарши кураш режа асосида олиб борилади ва шу тўғрисида доим ғамхўрлик қилиб келинади. Ана шу ёнғин муҳофазаси ишининг икки асосий йўналиши бор:

- биринчидан, ёнғиннинг олдини олишга қаратилган илмий-техник ва ташкилий тадбирларнинг режали мажмуи;

- иккинчидан, объектлар, шаҳар ва қишлоқлардаги аҳоли зинч яшайдиган жойларда ёнғинни ўчиришни ташкил қилиш.

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг Ёнғинга арши кураш бошқармасининг вазифаси давлат мулкани, фуқаролар шахсий мулкани ёнғиндан салашдан иборат, шу билан бирга ёнғин назорати ташкилотлари ташкилий, назорат ва маъмурий ишларни амалга оширади. Уларнинг вазифаларига қуйидагилар киради:

- Ҳамма идоралар, корхоналар ва алоҳида шахслар учун мажбурий бўлган ёнғин муҳофазасига доир қоидалар, меъёрлар, йўриқномалар ишлаб чиқиш ва уларни чоп этиш;

- саноат, фуқаро бинолари ва иншоотларини, аҳоли пунктларини лойиҳалаш, қуришда ёнғин хавфсизлиги қоидалари ва меъёрларининг

бажарилишини текшириш;

- Ҳамма ташкилотлар, муассасалар, корхоналардаги ўт ўчириш бўлинмаларининг шайлигини ва ўт ўчириш воситаларининг созлигини каттиқ назорат қилиш ҳамда текшириш.

Ўзбекистон Республикаси ёнғин назорати ташкилотлари ўз вазифаларини муваффақиятли бажаришлари учун уларга қуйидаги ҳуқуқлар берилган:

- ёнғин хавфсизлиги жиҳатидан қай ҳолатдалигини аниқлаш мақсадида барча саноат бинолари ҳамда иншоотлари, омборхоналар ва уйларни текшириш;

- корхоналар маъмурияти ва алоҳида шахслардан объектларнинг ёнғин хавфсизлиги нуқтаи назаридан қай ҳолатдалигини аниқлаш учун зарур бўлган маълумот ҳамда ҳужжатларни тақдим этишни талаб қилиш;

- ёнғин хавфсизлиги қоидалари бузилганлигини аниқлашда корхона раҳбарларига ана шу бузилишларни бартараф этиш юзасидан мажбурий фармойишлар бериш ва бунинг учун зарур муддатларни белгилаш;

- ёнғин ва портлаш хавфини юзага келтирувчи оида бузқилишларини аниқлашда ана шу бузилишлар бартараф этилгунга қадар корхонанинг ишини бутунлай ёки қисман тўхтатиб қўйиш;

- ёнғин хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши ёки бажарилмаслигида айбдор бўлган кишиларни маъмурий ёхуд жиноий жавобгарликка тортиш.

Ишчи-хизматчилар ўз иш ўрнидаги ёки ўзи ишлайдиган бўлинмадаги ёнғин хавфсизлиги талабларини яхши билишлари ва уларга қатъий амал қилишлари, ўт ўчириш воситаларидан фойдалана олишлари, меҳнат ҳамда технология интизомига қатъий риоя қилишлари, ёнғин ҳамда портлаш жиҳатидан хавфли модда ва ашёларни ишлатишни билишлари зарур.

Ишчилар, хизматчилар ва мухандис-техник ходимларининг кўпчилиги жалб этилгандагина корхона, муассаса ҳамда ташкилотларда ёнғинга қарши муваффақиятли кураш олиб бориш мумкин. Бунинг учун ҳар

бир объектда ёнғин-техник комиссияси тузилади. Комиссияга бош мухандис, техник раҳбар ёки раҳбарнинг биринчи ўринбосари бошчилик қилади, уларнинг вазифаси қуйидагилардан иборат:

- ёнғинни олдини олиш қоидаларининг бузилишларини ва ёнғин чиқишига олиб келувчи камчиликларни аниқлаш, уларни бартараф этиш тадбирларини ишлаб чиқиш;
- объектив ёнғиннинг олдини олиш тартибини ишлаб чиқиш ва уларни ўтказишда қатнашиш;
- ишчи-хизматчилар ва мухандис-техник ходимлар ўртасида ёнғиннинг олдини олиш тартиби ҳамда қоидалари бўйича оммавий тушунтириш ишини олиб бориш.

Бу вазифаларни бажариш учун ёнғин техник-комиссияси ишлаб чиқариш хоналари, электр жиҳозлари, шамолатиш, иситиш тизимлари ва шу кабиларни кўздан кечириб, қоида бузилишларини аниқлайди ҳамда уларни бартараф этиш муддатларини белгилайди; ишловчилар ўртасида ёнғиннинг олдини олиш мавзуларида суҳбатлар, лексиялар ўтказди; ратсионализаторлар ҳамда ихтирочилар учун мавзулар ишлаб чиқишда қатнашади; сеҳлар, бўлимлар, омборхоналар, лабораториялар ва ҳоказоларнинг ёнғинга қарши ҳолатини текширишга кенг жамоатчиликни жалб этади.

Ҳар қандай объектда ёнғинни муваффақиятли ўчириш учун ёнғинга қарши курашиш тадбирларини олдиндан амалга ошириш катта аҳамиятга эга. Корхоналардаги ёнғинларнинг ҳарактерли хусусиятларидан бири шуки, ёнғиннинг бошланишида ҳарорат тез кўтарилади ва қуюқ тутун ажралиб чиқади. Масалан, аланганинг ўртача тарқалиш тезлиги тўқимачилик корхоналарда 0,35-0,65 м/мин. бўлса, чанг ва момик юзаларга тўпланиб қолган ҳолларда 1-2 м/мин. ни ташкил этади. Тажрибаларнинг кўрсатишича корхона сеҳларида аланга майдонининг тарқалиш тезлиги 8-12 м²/мин. ни ташкил этади.

Бунинг оқибатида ёнғинни бошланғич давридаёқ ўчириш имкони

бўлмайди. Шу билан бирга бу шароит кишиларни эвакуация қилиш ишини, ўт ўчириш бўлимларининг фаолиятини қийинлаштиради. Агар ўтни ўчириш бўйича самарали тадбирлар зудлик билан амалга оширилмаса, ёнғин тезда ривожланиб, катталашиб кетади.

Буларнинг ҳаммаси корхонани ёнғинга қарши ҳар томонлама пухта тайёргарлик кўришга мажбур қилади. Бу тайёргарликнинг асосий шартларидан бири ёнғинни ўчириш бўйича тезкорлик билан режа ишлаб чиқишдир. Бунинг учун шароитни ҳисобга олган ҳолда, бўлиши мумкин бўлган энг мураккаб ёнғин кўзда тутилади ва унинг асосида воситалар ва кишилар сони ҳисоблаб чиқилади.

Тезкорлик билан тузилган режа чизма ҳамда матндан иборат бўлади. Чизма қисмида корхонанинг асосий ишлаб чиқариш биноси ва унга ёндошган ёрдамчи бинолар, йўллар ва сув манбаларининг биргаликдаги схемаси кўрсатилади. Режада ўт ўчириш учун ишлатилиши мумкин бўлган барча сув манбалари, улар билан бино орасидаги масофалар кўрсатилиши ва ўт ўчириш бўлимлари ўз насосларини қайси сув манбаига ўрнатишлари ҳам кўрсатилиши керак. Зарур бўлса, кўп қавақтли биноларда ҳар бир қавақтнинг режаси ва унинг қирқими илова қилинади. Бу режа барча зарурий ахборотлар билан таъминланиши лозим.

Режанинг матн қисмида шу бинонинг ўзига хос хусусиятлари, ёнғин пайтида одамларни эвакуация қилиш, моддий бойликларни сақлаб қолиш, келаётган ўт ўчириш бўлимларининг эркин ҳаракат қилишлари ва қутқарув ишларини амалга ошириш тадбирлари кўрсатилади. Режада ўт ўчириш штабига корхона маъмурияти вакиллари жалб қилиш кўзда тутилади. Бунда ёнғин пайтида ўт ўчириш штабига жалб қилинган ҳар бир раҳбар нима қилиш аниқ ва тўлиқ ёзиб чиқилади.

Саноат корхонасининг ёнғин жиҳатидан хавфсизлиги корхона ҳудудида бинолар, автомобил йўллари, темирйўлларнинг оқилона жойлаштирилишига, сув резервуарлари, ўт ўчирувчилар депосининг мавжудлиги ҳамда жойлашувига кўпроқ эътибор берилади.

Корхонанинг бош режасида ишлаб чиқариш бинолари ва иншоотларнинг жойлашуви шамол йўналишининг қўлдастасига асосан лойихаланади. Корхона худуди энг яқин тураржой даҳасига нисбатан шамолга тескари томонда жойлаштирилади. Ёнгин жиҳатидан энг хавфли бино ва иншоотлар ҳам корхонанинг бош режасида шу нуқати назар асосида, бино ҳамда иншоотларнинг гуруҳланишини ҳисобга олиб, ишлаб чиқаришнинг технологик жараёни ва ёнгин хавфи белгиларидан келиб чиққан ҳолда жойлаштирилиши лозим.

4.3. Ургут тумани ДСИда фавқулодда ҳолатлар доирасидаги чоратadbирлари

Фавқулодда вазият (ФВ)²⁴ — маълум ҳудудда юз берган фалокат, ҳалокат ва бошқа турдаги офатлар натижасида кишиларнинг ўлимига, саломатлигига, теvarак атрофдаги табиий муҳитга сезиларли моддий зарар этказувчи, одамларнинг турмуш шароитини бузилишига олиб келадиган ҳолатдир. Фавқулодда вазиятлар хавфнинг тарқалиш тезлигига кўра, куйидаги гуруҳларга бўлинади:

а) тасодикий ФВ — эр силкиниши, портлаш, транспорт воситалардаги авариялар ва бошқалар;

б) шиддатли ФВ — ёнгинлар, заҳарли газлар отилиб чиқувчи портлашлар ва бошқалар;

в) мўтадил (ўртача) ФВ — сув тошқинлари, вулқонларнинг отилиб чиқиши, радиоактив моддалар оқиб чиқувчи авариялар ва бошқалар;

г) равон ФВ — секин-аста тарқалувчи хавфлар: кургоқчилик, эпидемияларнинг тарқалиши, тупроқнинг ифлосланиши, сувни кимёвий моддалар билан ифлосланиши ва бошқалар.

Техноген тусдаги Фавқулодда вазиятларга 7 хил турдаги вазиятлар киради:

²⁴ Фавлуқотда вазият кейингиларда-ФВ

1) Транспортлардаги авариялар ва ҳалокатлар — экипаж аъзолари ва йўловчиларнинг ўлимига, ҳаво кемаларининг тўлиқ парчаланишига ёки каттиқ шикастланишига ҳамда кидирув ва авариякидирув ишларини талаб қиладиган авиа ҳалокатлар;

Ёнғинга, портлашга, ҳаракатланувчи таркибининг бузилишига сабаб бўлган ва темир йўл ходимларининг ҳалокат ҳудудидаги темир йўл платформаларида, вокзал биноларида ва шаҳар иморатларида бўлган одамлар ўлимига, шунингдек, ташланган кучли таъсир кўрсатувчи заҳарли модда (КТЗМ)лар билан ҳалокат жойига туташ ҳудуднинг заҳарланишига олиб келган темир йўл транспортдаги ҳалокат ва фалокатлар;

Портлашларга, ёнғинларга, транспорт воситаларининг парчаланишига, ташилаётган КТЗМларнинг зарарли хоссалари намоён бўлишига ва одамлар ўлими (жароҳатланиши, заҳарланиши)га сабаб бўладиган автомобил транспортининг ҳалокати ва авариялари, шу жумладан, йўлтранспорт ходисалари;

Одамларнинг ўлимига, шикастланишига ва заҳарланишига, метрополитен поездлари парчаланишига олиб келадиган метрополитен бекатларидаги ва тунелларидаги ҳалокатлар, авариялар, ёнғинлар;

Газ, нефт маҳсулотларининг отилиб чиқишига, очиқ нефт ва газ фаввораларининг ёниб кетишига сабаб бўладиган магистрал қувурлардаги авариялар.

2) Кимёвий хавфли объектлардаги авариялар:

Теваракатроф табиий муҳитга таъсир қилувчи заҳарли моддаларнинг (авария ҳолатида) одамлар, ҳайвонлар ва ўсимликларнинг кўплаб шикастланишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган тақдирда, йўл қўйиладиган чегаравий концентрациялардан анча ортиқ миқдорда санитария — ҳимоя ҳудудидан четга чиқишига сабаб бўладиган кимёвий хавфли объектлардаги авариялар, ёнғин ва портлашлар.

3) Ёнғин, портлаш хавфи мавжуд бўлган объектлардаги авариялар: Технологик жараёнда портлайдиган, осон ёниб кетадиган ҳамда бошқа ёнғин

учун хавфли моддалар ва материаллар ишлатиладиган ёки сақланадиган объектлардаги одамларнинг механик ва термик шикастланишларига, захарланишларига ва ўлимига, асосий ишлаб чиқариш захираларининг нобуд бўлишига, Фавқулодда вазиятлар ҳудудларида ишлаб чиқариш маромининг ва одамлар ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келадиган ёнғинлар ва портлашлар;

Одамларнинг шикастланишига, захарланишига ва ўлимига олиб келадиган ҳамда қидирув-қутқариш ишларини ўтказишни, нафас олиш органларини муҳофаза қилишнинг махсус анжомларини ва воситаларини қўллашни талаб қилувчи кўмир шахталаридаги ҳамда конруда саноатидаги газ ва чанг портлаши билан боғлиқ авариялар, ёнғинлар ва жинсларнинг кўпорилиши.

4) энергетика ва коммунал тизимлардаги авариялар: Саноат ва қишлоқ-хўжалиги маҳсулотлари истеъмолчиларининг авария туфайли энергия таъминотисиз қолишига ҳамда аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келадиган ГЕС, ГРЕС, ИЕСлардаги, шаҳар иссиқлик марказларидаги электр тармоқлардаги буғқозон қурилмаларидаги, компрессор, газ тақсимлаш шахобчаларидаги ва бошқа энергия таъминоти объектларидаги авариялар, ёнғинлар, аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига ва саломатлигига хавф туғилишига олиб келадиган газ қувурларидаги, сув чиқариш иншоотларидаги, сув қувурларидаги, канализация ва бошқа коммунал объектлардаги авариялар;

Атмосфера, тупроқ, эр ости ва эр усти сувларининг одамлар саломатлигига хавф туғдирувчи даражада концентрациядаги зарарли моддалар билан ифлосланишига сабаб бўладиган газ тозалаш қурилмаларидаги, биологик ва бошқа тозалаш иншоотларидаги авариялар.

5) Бино ва иншоотларнинг бирдан қулаб тушиши билан боғлиқ авариялар:

Одамлар ўлими билан боғлиқ бўлган ва зудлик билан аварияқутқарув ўтказилишини ҳамда зарар кўрганларга шоншшнч тиббий ёрдам

кўрсатилишини талаб қиладиган мактаблар, касалхоналар, кинотеатрлар ва бошқа ижтимоий йўналишдаги объектлар, шунингдек, уй-жой сектори биолари конструкцияларининг тўсатдан бузилиши, ёнғинлар, газ портлаши ва бошқа ходисалар.

б) Радиоактив ва бошқа хавфли ҳамда экологик жihatдан зарарли моддалардан фойдаланши ёки уларни сақлаш билан боғлиқ авариялар:

Санитария-химоя худуди ташқарига чиқариб ташланиши натижасида пайдо бўладиган юқори даражадаги радиоактивлик одамларнинг йўл кўйиладиган кўп миқдорда нурланишини келтириб чиқарадиган технологик жараёнда радиоактив моддалардан фойдаланадиган объектлардаги авариялар; радиоактив материалларни ташиш вақтидаги авариялар; радиоизотоп буюмларнинг йўқотилиши; биологик воситаларни ва улардан олинадиган препаратларни тайёрлаш, сақлаш ва ташишни амалга оширувчи илмий-тадқиқот ва бошқа муассасаларда биологик воситаларнинг атроф-мухитга чиқиб кетиши ёки йўқотилиши билан боғлиқ вазиятлар.

7) Гидротехник иншоотлардаги ҳалокатлар ва авариялар: Сув омборларида, дарё ва каналлардаги бузилишлар, баланд тоғлардаги йўллардан сув уриб кетиши натижасида вужудга келадиган ҳамда сув босган худудларда одамлар ўлимига, саноат ва қишлоқ хўжалиги объектлари ишининг, аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келадиган ва шошилишч кўчириш тадбирларини талаб қиладиган ҳалокатли сув босишлари.

Экологик тусдаги ғавқулодда вазиятлар. Экологик тусдаги ФВлар асосан 3 хил бўлади:

1. Қуруқлик (тупроқ, эр ости)нинг ҳолати ўзгариши билан боғлиқ вазиятлар: ҳалокатли кўчкилар — фойдали қазилмаларни қазилш чоғида эр остига ишлов берилиши ва инсоннинг бошқа фаолияти натижасида эр юзасининг ўпирилиши, силжиши;

Тупроқ ва эр саноати туфайли келиб чиқадиган токсикантлар билан ифлосланиши, оғир металллар, нефт маҳсулотлари, шунингдек, қишлоқ

хўжалиги ишлаб чиқаришида одамларнинг соғлиги учун хавф солувчи концентрацияларда қўлланиладиган пеститсидлар ва бошқа захарли химикатлар мавжудлиги.

2. Атмосфера (ҳаво мухити) таркиби ва хоссалари ўзгариши билан боғлиқ бўлган вазиятлар:

Ҳаво мухитининг қуйидаги ингредиентлар билан экстремал юқори ифлосланиши:

- олтингугуртли оксид, азотли оксид, углеродли оксид, диоксид, курум, чанг ва одамлар соғлигига хавф солувчи концентрацияларда антропоген тусдаги бошқа зарарли моддалар;

- кенг кўламда кислотали ҳудудлар ҳосил бўлиши ва кўп миқдорда кислота чиқиндилари ёғилиши;

- радиациянинг юқори даражаси.

3. Гидросфера ҳолатининг ўзгариши билан боғлиқ вазиятлар:

Ер юзаси ва эр ости сувларининг саноат ва қишлоқ-хўжалиги ишлаб чиқариши оқовалари;

Нефт маҳсулотлари, одамларнинг захарланишига олиб келган ёки олиб келиши мумкин бўлган, таркибида оғир металллар, ҳар хил захарли химикатлар мавжуд чиқиндилар ва бошқа зарарли моддалар билан экстремал юқори даражада ифлосланиши;

Биолар, муҳандислик коммуникациялари ва уй-жойларнинг эмирилишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган сизот сувлар миқдорининг ортиши;

Сув манбалари ва сув олиш жойларининг зарарли моддалар билан ифлосланиши оқибатида ичимлик сувининг кескин этишмаслиги.

Ҳозирги вақтда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти — БМТ бўйича фавқулодда вазиятларнинг тавсифига яна қўшимча қилиб:

- а) ижтимоий-сиёсий тавсифдаги ФВ;

- б) ҳарбий тавсифдаги ФВ ни киритиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра

бизнинг минтақада 7 хил ФВ турлари тасдиқланган:

1. Зилзилалар, эр сурилиши;
2. Сел, сув тошқинлари ва бошқалар;
3. Кимёвий хавфли объектларда авария ва фалокатлар (ўткир захарли моддаларнинг ажралиб чиқиши);
4. Портлаш ва ёнғин хавфи мавжуд объектлардаги авария ва фалокатлар;
5. Темир йўл ва бошқа транспорт воситаларида ташиш пайтидаги авария ва фалокатлар;
6. Хавфли эпидемияларнинг тарқалиши;
7. Радиоактив манбалардаги авариялар.

Фуқаро муҳофазаси давлат тизимлари — ҳарбий даврда ҳам, тинчлик даврида ҳам юзага келадиган хавфлардан аҳолини, ҳудудларни, моддий бойликларни муҳофаза қилишда муҳим вазифаларни бажаради. Бу борада Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 26 майда қабул қилган «Фуқаро муҳофазаси тўғрисида» ги қонунида ўз аксини топган.

4.4. Ургут тумани ДСИда фаолият кўрсатаётган ходимларга тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича амалга оширилиб келаётган ишлари ва уни мукаммалаштириш йўллари.

Касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, ташхис қўйиш-даволаш, куч-қувватни тиклаш, санаторий-курорт, протез-ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни, меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш-парваришлаш юзасидан ижтимоий чора-тадбирларни, шу жумладан, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббий-ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта қилдириш асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари, ўз шахсий маблағлари ҳамда қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг айрим тоифалари протезлар, ортопедик ва мослама буюмлар, эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳуқуққа эга бўлган фуқароларнинг тоифаларини, шунингдек уларни таъминлаш шартлари ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Фуқаролар ихтисослашган соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларида тиббий экспертизадан ўтиш ҳуқуқига эга.

Биринчи медицина ёрдамининг аҳамияти ва шундай ёрдам беришнинг қоидалари

Биринчи медицина ёрдамининг вазифаси энг оддий чораларни кўриш билан шикастланган одам ҳаётини қутқариб қолиш, унинг азоб-уқубатларини камайтириш, рўй бериши эҳтимол асоратларнинг олдини олиш, шикаст ёки касалликнинг ўтишини энгиллаштиришдан иборатдир.

Биринчи медицина ёрдами шикастланиш ҳодисаси рўй берган жойда шикастланган одамнинг ўзи (ўз-ўзига ёрдам бериш), ўртоғи (ўзаро ёрдам), санитар дружиначилар томонидан берилиши мумкин. Биринчи медицина ёрдамига кирадиган чора-тадбирлар қуйидагилардан иборат: қон оқишини вақтинча тўхтатиб қўйиш, баданнинг жароҳатланган ва куйган жойига стерил боғлам қўйиб боғлаш, сунъий нафас олдириш ва юракни билвосита массаж қилиш, антидотлар билан укол қилиш, антибиотиклар бериш, оғриқ қолдирадиган дорилар юбориш,(шок маҳалида), ёниб турган кийимни учириш, транспортда олиб бориш учун шикастланган жойни қимирламайдиган қилиб боғлаб қўйиш (транспорт иммобилизацияси),

одамнинг баданини иситиш, иссиқ ва совуқдан пана қилиш, противогаз кийгизиш, шикастланган кишини заҳарланган жойдан олиб чиқиш, қисман санитар обработкасидан ўтказиш.

Биринчи медицина ёрдамини мумкин қадар эрта муддатларда кўрсатиш касаллик ва шикастнинг кейини қандай ўтиши ҳамда оқибати нима билан тугаши учун, баъзида эса ҳаётни қутқариб қолиш учун ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Кўп қон кетиб турганда, одам злектр токидан шикастланган, сувга чўккан пайтида, юрак фаолияти тўхтаб, нафаси чиқмай қолган пайтда ва бир қанча бошқа ҳолларда биринчи медицина ёрдами дарҳол кўрсатилиши керак.

Хулоса

Хозирда камерал назоратнинг аҳамияти шундаки, у солиқ тўловчиларнинг фаолиятига асоссиз аралашиш ҳолатларини олдини олади, бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни қўшимча туширишга ҳамда самарали солиқ текширувларини ташкил этишга хизмат қилади. Шундан келиб чиққан ҳолда камерал текширув ўтказиш методологияси такомиллаштирилиб, янгиланиб борилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Иқтисодиётнинг модернизациялаш ва диверсификациялаш шароитида солиқ назоратини самарали ташкил этишда қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

– Тадбиркорлик субъектларига солиққа тортиш тартибини белгилаш бўйича (солиқ солишнинг соддалаштирилган ва умумбелгиланган тартиби) Давлат солиқ қўмитасининг расмий www.soliq.uz веб-сайтида солиқ тўловчининг шахсий карточкасида ишчилар сонини ҳисобини юритувчи интерактив хизматини ташкил қилиш. Бу интерактив хизматга ходимлар тўғрисидаги маълумотлар киритилади (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 октябрдаги “Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 439-сонли Қарорига мувофиқ тадбиркорлик субъектларини ишчилар сонини назорат қилиш имконияти бўлади);

– Давлат солиқ қўмитасининг расмий www.soliq.uz веб-сайтида солиқ тўловчининг шахсий карточкасида тадбиркорлик субъектлари учун ойлик иш ҳақи ҳисоблаш интерактив хизматини ташкил қилиш орқали улар томонидан ҳисобланаётган ойлик иш ҳақи бўйича жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи, фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари, ягона ижтимоий тўлов, қолаверса, Халқ банкига ҳисобланаётган фуқароларнинг шахсий

жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига тўловларни тўғри юритилишини таъминлайди (асосан, бухгалтерия ҳисобини автоматлаштирилмаган шаклда юритувчилар учун);

– Давлат солиқ қўмитасининг расмий www.soliq.uz веб-сайтида солиқ тўловчининг шахсий карточкасида тадбиркорлик субъектлари учун маҳсулот (иш, хизмат)лар реализациясини тасдиқловчи бухгалтерия бирламчи ҳужжати ҳисобланган ҳисобварақ-фактура (қабул қилиш-топшириш далолатномаси, бажарилган ишлар далолатномаси) расмийлаштириш интерактив хизматини йўлга қўйиш вақтни тежайди ва солиққа тортиш базасини тўғри аниқлашга имкон бўлади;

– ўтказилган аудиторлик текширув хулосалари бўйича маълумотлар Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Давлат солиқ қўмитасига ахборот алмашилишни йўлга қўйиш орқали тақдим этилади, аудиторлик текширувлари ўтказилган ҳўжалик юритувчи субъектлар тўғрисида маълумотга эга бўлинади. Бу эса ҳужжатли солиқ текширувлар режалаштириш ва мажбурий аудитдан ўтиши лозим бўлган юридик шахслар ҳақидаги маълумотларга эга бўлинади;

– “Ўзбекистон темир йўллари” ДАК билан ўзаро ташиш йўналишлари бўйича ташқи манбаа бўйича Давлат солиқ хизмати органларига юқлар тўғрисидаги ахборот алмашилиши ишларини йўлга қўйилиши бюджетга тўланмай қолаётган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни аниқлаш ва ундириш тизимини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Юқоридаги хулосаларнинг ижобий самараси вазирлик, идоралардан берилган маълумотлар ва йўлга қўйилиши мумкин бўлган интерактив хизматлар орқали солиқ назорати ташкил этилиши бирмунча соддалашади, солиқ тўловчилар томонидан солиқ қонунчилиги бузилишлари олди олиниб, бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тушумлар тўғри ҳисобланиши таъминланади, деб ҳисоблаймиз.

Агар пай ва улушлар ҳиссасида ташкил топган тадбиркорлик субъектлари соф активларининг қиймати устав капитали ва захира капиталининг қийматидан паст қийматни ташкил этса, дивидендлар эълон қилинмасдан, балки тақсимланмаган фойда корхонанинг устав капитали ва (ёки) захира капиталини оширишга йўналтирилиши керак.

Пай ва улушлар ҳиссасида ташкил топган тадбиркорлик субъектлари дивидендларни эълон қилишда Давлат солиқ хизмати органларига молиявий ҳисоботнинг тақдим этганларидан сўнг ва (ёки) дивиденд тўлашга ижобий хулоса мавжуд бўлгандагина дивидендлар эълон қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Юқоридаги хулосаларнинг ижобий самараси пай ва улуш ҳиссаларида ташкил этилган тадбиркорлик субъектларига қўлланилиши уларнинг фаолиятининг узвийлигини таъминлайди, корхоналар ўз фаолиятини қайси босқичда яқунламасин, бюджет ва турли кредиторлар билан ҳисоб-китобларда умидсиз қарзларнинг олдини олишга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2016.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси. - Т.: Адолат, 2016.
3. Ўзбекистон Республикаси “Бюджет кодекси” 26 декабрь 2013 й. ЎРҚ 360-сонли Қонуни билан тасдиқланган, [http: // www.lex.uz](http://www.lex.uz).
4. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни, 1997 йил 29 август.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4848-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси www.lex.uz сайти.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони 2017 йил 13 декабрдаги ПФ-5147 сонли “Маҳаллий давлат ҳокимият органларининг молиявий эркинлигини ошириш, маҳаллий бюджетларга тушимларнинг тўлиқлигини таъминлаш бўйича солиқ ва молия органлари

жавобгарлигини кўчайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони

10. Ш.М.Мирзиёевнинг Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда республика ҳукуматининг 2017 йил учун иқтисодий ва ижтимоий дастури энг муҳим йуналишлари ва устувор вазифаларини белгилашга бағишланган кенгайтирилган мажлисидаги Мурожаатномаси, 2017 йил 14 январь.
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 21 майдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 98-сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 21 майдаги 98-сон қарорига билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Бозорлар ва савдо комплекслари фаолиятини назорат қилиш бош бошқармаси тўғрисида Низом”.
13. Мирзиёев Ш.М. “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак”. –Т.: Ўзбекистон, 2017 йил.
14. Мирзиёев Ш.М. “Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз” - Т.: Ўзбекистан, 2017 йил.
15. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади.-Т.: Ўзбекистан, 2011й. -39-6.
16. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. -Т.: Ўзбекистон, 1995 йил.
17. Каримов И.А “Бош мақсадимиз – иқтисодиётимизда олиб бораётган ислохотларни ва таркибий ўзгаришларни кескин чуқурлаштириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка кенг йўл очиб беришдир”. - Т.: Ўзбекистон, 2016 йил.
18. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш

йўлида. -Т.: Ўзбекистон, 1995.

19. Каримов И.А. Асосий вазифамиз - жамиятимизни ислоҳ этиш ва демократлаштириш, мамлакатимизни модернизация қилиш жараёнларини янги босқичга кўтаришдан иборат. – Т.: Ўзбекистон, 2015.
20. Алборов Р.А., Хоружий Л.И., Концевая С.М. Основы аудита: учебное пособие. - М.: Дело и Сервис, 2011.
21. Аналитический вестник, Государственный налоговый комитет Республики Узбекистан, Ташкент-2016.
22. Аудиторлик фаолияти бўйича услубий қўлланмалар тўплами./ Х.Қасимов. Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардасв, Б.Абдуназаров. -Т.: 2010й. - 320 б.
23. Вахобов А., Жамолов Х. Согласование межбюджетных отношений. Учеб.пос. – Т.: Иқтисод-молия, 2003й.
24. Вахобов А.В. Маликов Т.С. Молия: умумназарий масалалар. Укув қўлланма. - Т.: Iqtisod-Moliya, 2008. – С.313.
25. Воронин Ю.М. Государственный финансовый контроль: вопросы теории и практики. - М., 2005.-С.292.
26. Демин А.В. К вопросу о санкциях как структурных элементах норм налогового права// Реформы и право, 2010, №4. – С.19 - 23.
27. Дерина О.В., Ермошина Т.В., Морозова Г.В. Повышение налоговой культуры как способ борьбы с налоговыми правонарушениями// Юридические науки, 2008, №3 (24). – С.20-24.
28. Дустмуратов Р.Д. Аудит асослари. – Т.: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 2003й.-612 б.
29. Трегубовой Е.В. Финансовое право: учебник / Под ред. О.Н.Горбунова. – М.: Юрист, 2008. - 536 с.
30. Калачева О.С. Повышение налоговой культуры населения как способ борьбы с налоговыми правонарушениями в России // Вестник Волгоградского института бизнеса, 2016, ноябрь № 4 (37). – С.34-37.
31. Корпоративные финансы. Учебник для Вузов. Под ред Бочарова В.В.-М.: ФБК-Пресс, 2004.

32. Қосимова Г. Ғазначилик фаолиятини ташкил этиш. Ўқув қўлланма .-Т.: Иқтисод-молия. 2005 й.
33. Лукьянова З.А., Горская О.В.,Рерих Л.М.,Третьякова О.В., Степанова Л.Ю.Финансы. – Новосибирск: НГУЭУ, 2008.-С.352.
34. Маликов Т.С. Молия. – Т.: Шарқ, 2018. – 277 б.
35. Маҳкамов О.М. Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар: уларнинг олдини олиш ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг муҳим омилидир. <http://huquqburch.uz/uz/view/4641>
36. Международные стандарты аудита. Проект по развитию предпринимательства. – Т.: НАБА, 2011.
37. Мешалкина Р.Е. Теоретические вопросы государственного финансового контроля // Финансы, 2003. № 12.
38. Набихўжаев А.А., Махмудов Б.М., Насретдинова Ш.С.Молиявий дастурлаш. Ўқув қўлланма. -Т.: Молия. 2005й.
39. Нарзикулов М. Ўзбекистон Молия тизимининг мустақил 25 йил давомидаги тараққиёт йули. / Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 25 йиллигига бағишланган Республикаси илмий - амалий конференциясининг материаллари тўплами. Т.: 2016й.
40. Остонакулов М. Бюджет ҳисоби ва бюджет ижросининг назорати. Ўқув қўлланма. - Т.: Молия, 2005й
41. Романовский М., Врублевская О., Сабанти Б. Финансы: Учебник для вузов. - М.: Юрайт, 2000 .-С.196.
42. Срожиддинова З.Х., Вахобов А.В., Сиддиков Ж.Р.⁸ Государственный бюджет Республики Узбекистан. Учебное пособие. -Т.: ТФИ, 2001.-С.186.
43. Топорин С.В. Некоторые проблемы правового регулирования налоговых правонарушений//Вестник Южный институт менеджмента РФ, 2015, апрель №1(23).
44. Тулаходжаева М.М. Система финансового контроля в Республике Узбекистан. – Т.: Мир экономики и права, 1998. -С.190.
45. Тўлаходжаева М.М., Илхомов Ш.И., Ахмаджонов К.Б. ва бошқалар.

- Аудит. Дарслик. 1 жилд. - Т.: NORMA, 2008й.-320 б.
46. Тўлахўжаева М.М. Корхона молиявий аҳволини аудити. -Т.: иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси 1996й.
47. Файзиев Ш.Н., Авлокулов А.З. Аудит. Маъруза матни. – Т.: ТМИ, 2010.- 420 б.
48. Хайдаров Н.Молия. Ўқув қўлланма. - Т.: Академия. 2003й.
49. Хайдаров Н.Х. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма. -Т.: Академия, 2005 й.
50. Яхшибоев Ғ.Қ. Молиявий назорат. Услубий қўлланма Т.: Иқтисод-молия, 2007 й.
51. Интернет сайтлари:
- http:// www.edu.uz
- http:// www.gov.uz
- http:// www.lex.uz
- http:// www.mf.uz
- http:// www.soliq.uz